

MÚZEUM | VÁROS | LIGET | BUDAPEST

VÁROSRENDEZÉSI HATÁSTANULMÁNY

MELLÉKLETEK

1. MELLÉKLET: A VÁROSEJLŐDÉS FŐBB TRENDJEI¹

A település térben és időben változik, közben evolúciós utat jár be: akár egy élő organizmus². A városevolúció a település fejlődés-története. A városevolúció több mint településtörténet: a működési modell-váltások fejlődés-története. Amikor működési modellváltást említünk, akkor elegendő arra gondolni, hogy a település – mint folytonosan és folyamatosan változó rendszer – állandóan módosul, egyes részei gyorsabban fejlődnek, mások kevésbé, így a település egészének működése is folyamatosan változik. A változások alapját jelentő, meghatározó elemek is folytonosan változnak; mindig más és más tevékenység biztosítja a település aktuális fejlődési periódusának meghatározó alapját, hátterét. A társadalom formálódása fejlődése, a munkamegosztás változása is fejlődési ívet rajzol, még akkor is, ha ez a fejlődés soha sem volt töretlen és szabályos ív. Erősen leegyszerűsítve, a kezdeti gyűjtögetést, vadászatot felváltotta az állattartás, majd a mezőgazdaság, amit a kereskedelmi, majd a katonai-, vallási- és világi hatalmi centrumok kialakulása, melyet a mumfordi „negyedik migráció” (Mumford-1925), a társadalom és a települések térbeli munkamegosztásához szükséges feltételeket megteremtő motorizáció követett. Mára a motorizáció társadalmi világméretű és a környezeti problémák egyik alapvető forrása: a térbeli munkamegosztás előnyei és hátrányai új mérleget alkotnak. Az elektronikus forradalom, a telekommunikáció hihetetlenül dinamikus korszaka új eszközöket, a települések szerveződésének új alapját teremti meg.

Az internet, a mobiltelefon, a hordozható kommunikációs eszközök „leszűkítik” a térbeli munkamegosztás szükségességét. A fentiekkel párhuzamosan az információ egyre szélesebb körben válik a gazdaság meghatározó tényezőjévé. A fejlődés eredményeként egyre többen dolgoznak adatokkal, információkkal. Az adatok, információk gyűjtésén, rendszerezésén, feldolgozásán és értékelésén alapuló gazdasági ágazatok szerepe, súlya folyamatosan növekszik, miközben a mezőgazdasági és ipari foglalkoztatottak száma és aránya egy viszonylag alacsony szinten stabilizálódik. Ez a trend a településeket is átalakítja. A motorizáció előnyeire alapozott térbeli munkamegosztás hatalmas értékű infrastruktúrát, termelői hátteret hozott létre, melynek átalakulása hosszú időt igényel. Eközben az adatok és információk térbeli mozgásának új technológiai sok esetben teljesen feleslegessé teszi a térbeli helyváltást: maga az adat és az információ, vagyis a munkavégzés eszköze vagy tárgya mozog a munkahelyek (és lakóhelyek) között.

1 Készült: Nagy Béla: „Városevolúciós vázlat” című tanulmányának felhasználásával, in „Második Millennium” tanulmánykötet, 1995.

2 A biológiai analógia helytállóságát több álláspont vitatja, ugyanakkor a települést, mint az emberek közötti kapcsolatrendszer térbeli leképeződését érzékletesen szemlélteti

A térbeli munkamegosztás szükségességének visszaszorulása, a távmunka, a munkahely - lakóhely térbeli elkülönítésének feleslegessé válása, az elkülönülés illetve kényszerének mérséklődése, illetve csökkenése új településszerveződési elvek előretöréséhez vezet(het). Mindezek alapja a mai telekommunikációs technológia és az elektronikus forradalom. A XX. század végére a hetvenes években kialakult környezetszemlélet megváltozott, a holisztikus gondolkodás megerősödött. A településeket alakító megatrendek az általános evolúciós fejlődés és a települések egyedi körülményeinek megfelelően is változtak. A XXI. század elejére Európában a települések nyíltabbá váltak és a folyamatok eredményeként súlyponteltolódás következett be.

A trendeknek megfelelően Európában:

- jelentősen megnőtt az **ökológiai szempontok érvényesítése**, általában a környezet-használat módja iránti érzékenység;
- a **települési pozíciók átrendeződése** új kihívás a települések irányításában ugyanúgy, mint a befektetői piacon;
- az informatikai rendszerek, a telekommunikáció fejlődése és elterjedése lehetővé teszi a **munkahely-lakóhely kapcsolatok** (legalább részleges) **erősítését**, ami a termelési kapcsolatok arányainak eltolódását eredményezte a szállítási rendszerek átalakítása és az ún. intelligens rendszerek szerepének növelése felé;
- e tendencia szinte természetes velejárójaként **megnő a területiség szerepe**, súlya, vagyis az agglomerációs térség, a kistérség jelentősége; továbbá
- a **területi kooperáció** jelentősége is felértékelődik;
- növekszik az érdeklődés a **környezetkímélő közlekedési**, „anyag- és embermozgatási” megoldások alkalmazása iránt (tömegközlekedés, kötöttpályás közlekedési és szállítási rendszerek, vasút, vízi út stb.).

Az evolúció azt a folyamatot jelzi, amikor az egyedi általánossá válik. A természetben egy újabb evolúciós lépcső kialakulásának első lépése, amikor a környezethez történő alkalmazkodás során kialakul egy mutáns. A környezeti adottságokhoz jobban alkalmazkodó mutánsok elterjednek, és az alkalmazkodásra kevésbé alkalmas „normális” egyedek száma visszaszorul, vagyis a mutánsok válnak normálissá, akkor beszélhetünk új evolúciós szakaszról.

A városfejlődést befolyásoló trendek a város működési modelljének megváltozásához, új városevolúciós szakaszba lépéséhez vezetnek. A működési modellváltás akkor következik be, amikor egy település a korábitól eltérő alapelveken kezd el működni. Ilyen lehet egy településen a vasút vagy az autópálya megjelenése, ami olyan erősen hat a település működtetésére, hogy képes a település teljes működését átrendezni, területfelhasználását megváltoztatni, településszerkezetét átalakítani.

I. trend (a területek és a hálózatok egyensúlya)

Lewis Mumford 1925-ben megjelent cikkében, amelyet „The Four Migrations” címmel adott közre, négy nagy korszak máig meghatározó településszervező átalakulására, törvény-szerűségére hívta fel a figyelmet. A honfoglalás, a kereskedelmi csomópontok kialakulása, a hatalmi centrumok megjelenése és a motorizáció meghatározó szerepe a négy fő trend. Mumford gondolatmenetét elfogadva a várostörténet lényegében két ellentétes fejlődési elv – a területi és a hálózati dominancia – váltakozó érvényesülésére egyszerűsíthető. ■ A kiinduló lépés a területfoglaló „honfoglalás”, a terület teljes kitöltése. A honfoglalók letelepedésük során a terület elfoglalására, kitöltésére törekedtek, a védhető területek lehatárolásával. A honfoglalás területhez kötődő folyamat. ■ A második szakasz akkor kezdődött, amikor kialakult a kézműipar és a kereskedelem. A csere helye olyan kiemelt pont kellett legyen, amelyet minden érintett jól elérhet. A kereskedelem ezért a kedvező közlekedési csomópontokhoz kötődik. A kereskedelem kialakulása tehát mindenképpen hálózatokhoz kötődő folyamat. ■ A harmadik szakaszban kialakultak a hatalmi központok (vallási, katonai, gazdasági stb.), amelyek arra törekedtek, hogy a környezetükben lévő településeket befolyásuk alá vonják. A hatalmi központok a terület feletti irányítás kiteljesítésére törekedtek. A folyamat a területekhez kötődött. A hatalmi centrumok a gazdaság fejlődésének generálói is voltak azzal, hogy tényleges „fizetőképes keresletként”, megrendelőként jelentkeztek a piacon, s ennek hatásai további gazdasági ágakra is továbbgyűrűztek. ■ A negyedik szakasz a települések közötti differenciálódás, amelyet a motorizáció tett lehetővé, közel hozva egymáshoz a speciális adottságú településeket (vö. agglomeráció, megalopolisz, Doxiadis stb.). Lehetővé vált, hogy az emberek az egyik településben dolgozzanak és a másikban lakjanak, a harmadikban szórakozzanak... A motorizáció szakasza **hálózatokhoz kötött** fejlődési periódus.

Mumford a település fejlődésének négy szakaszát vázolta fel 1925-ben. Azóta újabb városvolúciós tényezők jelentek meg. Az informatika, a kommunikáció forradalma új városmodellt hozhat létre, csökkentve a helyváltoztatási igényeket, a közlekedést. A területhez kötődő új fejlődési szakasz módot adhat arra is, hogy a települések korrigálják a korábbi településszerkezeti torzulásaikat.

II. trend (központképző funkciók fejlődnek)

A településfejlődés egyes szakaszaiban a települések eszmei és fizikai centrumát a mindenkori meghatározó gazdasági ág foglalta el. A falu központja, a közösség centruma az életmód, a közösen végzett munka, a belső kommunikáció, a közös szokások alapján alakult ki. A falvak gazdasága számára biztos piacot jelentő és védelmi szerepet betöltő várak alkották. Itt volt a piac, itt folyt az információcsere is. Európában a várak, városok főtere a társadalmi élet centruma volt már az ókorban is.

Az agora, az ókori görög városok főtere, a város politikai, egyházi és gazdasági életének központja volt. A középületekkel szegélyezett tér a népgyűlés színtere és egyben az információcseré helye, központképző elem is volt.

A gazdaság differenciáltabbá, összetettebbé válásával a centrum helyzete is átalakult. A helyhez kötött bányászat mellé telepedett bányászfalu, kolónia vagy az ipar megjelenésével a gyár körül letelepített munkások településének központja maga az üzem. A kereskedelem kiterjedését és a szolgáltatásokat a termelés hatékonyságának emelkedése, a jövedelmezőség növekedése, a nagyobb fizetőképes kereslet és ezzel egyidejűleg a szolgáltatások iránti igény növekedése hozza létre. A hatékonyabb termelés kevesebb emberrel hozza létre ugyanazt az értéket, így a szolgáltatások iránti igény egyben a munkaerő szerkezetének átalakulását is eredményezi: csökken az ipari foglalkoztatottak száma és emelkedik a terciér szektorban dolgozók aránya. A terciér szektor – hatékony ipar esetén – felszívja az iparban feleslegessé váló munkaerőt. A tovább specializálódó gazdaság a terciér szektor belső rendszerének finomodásával kitermeli az ún. kvaterner funkciókat, és ezek válnak a fő központképző elemekké („pénzkereskedelem”, a bank, az „információkereskedelem”, az adat- és információkezelés, az adminisztráció egy része).

III. trend (a kommunikáció szerepe növekszik)

A munkahely-lakóhely viszonya jelentősen átalakult. A kezdeti egység fokozatosan különült el a munkamegosztás során térben is, a közlekedés fejlődésével. A motorizáció, a szállítás önálló ágazattá fejlődése jelentős fizikai távolságokat teremtett a termelés egyes szakaszai között. A gazdaság fejlődése szükségszerűen a területi differenciálódás és a homogenitás (monofunkció) paradoxonához vezetett. Elkülönült a lakóhely és a munkahely, ami egyre hatékonyabb „ember- és anyagmozgatási” rendszerek kidolgozását igényelte (autópályák, vasút, metró, légi közlekedés stb.).

A munkahely-lakóhely egység újbóli visszaállításának alapja az a racionalitás, hogy legalább a környezetet feleslegesen terhelő „információszállító mozgások” lehetőség szerint a minimumra csökkenjenek. A szállítási sebesség növelése a teret növelte, míg a telekommunikáció az időt. Az anyag mozgatása helyett egyre inkább az információ „mozgatása” a tevékenységek alapja, vagyis a kommunikáció új alapokra helyezi a területi viszonyokat, amit a telekommunikáció, az informatika és a távközlés forradalma tesz lehetővé (internet, számítógép, vezetékes és vezeték nélküli hálózatok, egyre inkább intelligens hálózatok stb.). A folyamat csak akkor válhat kiterjedtté, ha a gazdaság alapja az információ. Ez lehet az alap a munkahely-lakóhely egység elkülönülésének mérsékléséhez. A térbeli átrendeződés az emberi életet átrendezi.

IV. trend (a tudás szerepe növekszik)

A társadalmi-gazdasági fejlődés alapjai, a gazdaság (mint anyagi kultúra) és a szellemiség (általános értelemben vett kultúra, itt absztrakt kultúra) mint egymás létalapjai folyamatosan arányváltozáson mennek át. Az értékek létrehozásának tendenciájában a folyamatosan csökkenő anyagot az egyre növekvő szellemi értéktartalom teszi teljessé. Az termékek előállításának folyamatában a hozzáadott szellemi érték aránya megnőtt. A következő fejlődési szakasz a tudás, mint érték kiteljesedése felé mozdul el. A történelem során hol felgyorsuló, hol megtorpanó folyamat átmenet, az anyagi és a szellemi tartalom arányának változása az anyagi rovására, a szellemi javára.

V. trend (a környezeti állapot szerepe növekszik)

A jövőben – éppen a civilizációs, urbanizációs fejlődés problematikájának központba kerülése miatt – tovább nő a környezet minőségének szerepe. Nemcsak a környezet kialakításának esztétikai minősége kerül a társadalom érdeklődésének a középpontjába, hanem elsősorban a környezeti állapot javítása, illetve romlásának meggátolása, a környezetromboló anyaghasználat csökkentése, a globális felmelegedést gyorsító tevékenységek visszaszorítása, a globális ökológiai egyensúly fenntartása, a környezet diverzifikáltságának megőrzése, a megújuló erőforrások bevonása, a kommunikáció új alapokra helyezése.

A fenti trendek a települések fejlődési irányait befolyásoló törvényszerűségek, melyek alól teljes mértékben, egyetlen közösség sem vonhatja ki magát. A trendek felismerése és kihasználása meghatározhatja a környezet minőségét, „élhetőségét” vagy lemaradáshoz vezethet...

Ezért is fontos a városok fejlődésében megkeresni azokat az időszakokat, amikor a városok működésének mozgatórugói megváltoznak.

2. MELLÉKLET: KORSZAKOK ÉS TRENDEK

A városfejlődési trendek Budapest város-történetének kivonatatos áttekintésével is jól értelmezhetők.

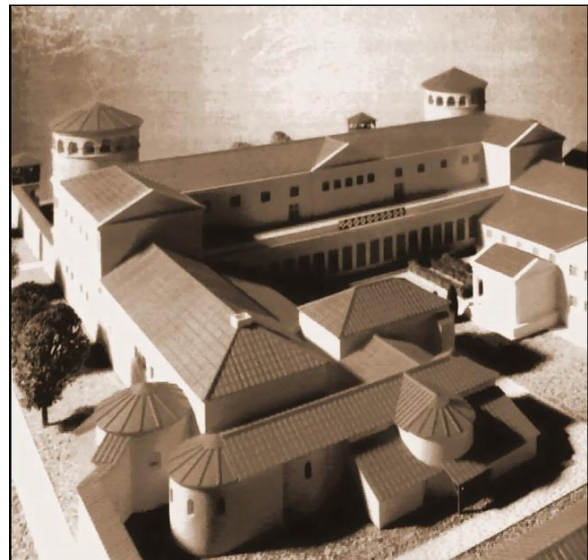
A KEZDETEK KEZDETE

A korai időszakok ismertetésére területi okokból nincs mód, az azonban megállapítható, hogy a terület igen régóta lakott volt, hiszen a Duna mindennel ellátta a környék lakóit, amire csak szükségük lehetett: az ivóvíz mellett élelmet, építőanyagot, ásványokat adott, ugyanakkor a folyó közlekedési lehetőség is volt és védelmet is nyújtott. E korai időszakokból nem maradtak ránk olyan emlékek, melyek komoly települési koncentrációra utalnának. Budapest mégis kedvező helyen született. A folyó és partja adott vizet, élelmet, alkalmas közlekedési lehetőséget, építőanyagot és biztonságot. A kelta birodalom is a folyómeder mentén nyúlt le ilyen messzire. Ahogy a kelták a nyugati, úgy a szkíták a keleti kultúrát hozták a Kárpát-medencébe.

A RÓMAIAK IDEJÉN

A rómaiak idején a város mai területe Pannónia és a Barbaricum határán, a Limes mentén feküdt. E korszak számos emléke mai is megtalálható a tétényi Castellumtól Contra-Aquincumon át Aquincumig vagy az Óbudai (hajógyári) szigeten lévő Hadrianus Palotájának romjáig. A Dunával párhuzamos Limesre telepített lineáris rendszer és csomópontjai hosszú évszázadokon át az akkori világ fontos részeként definiálták a mai Budapest területét.

Az ókori római lineáris rendszer elemeinek jelentős része lassan eltűnt, de a két évezredes kultúra hatása máig hat.

Hadrianus helytartói palotájának modellje
(Hajnóczy Gyula rekonstrukciója alapján)

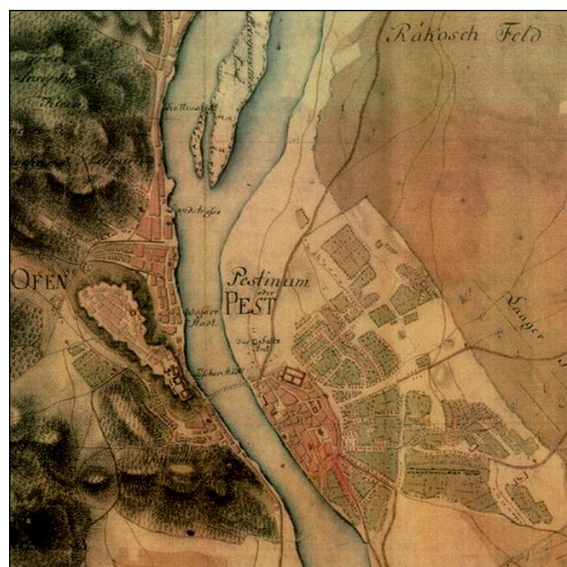
A rómaiak magas színvonalú civilizációjának, kultúrájának megjelenése és több évszázadon át tartó jelenléte az egyik meghatározó városevolúció szakasz volt az ekkor még több apró megtelepedésből, kisebb erődítésből álló Duna menti lineáris települési rendszer életében. A római birodalom hanyatlása és a civilizáció értékeinek, gyakorlatának pusztulása évszázadokkal vetette vissza a kultúrát a provinciában, lényegében minden átértékelődött, a római kultúra mindennapos életének megszokott építményei sok esetben használhatatlan és értelmezhetetlen zárványokként maradtak az utókorra. A kultúra romjain csak évszázadokkal később épült újabb réteg.

A HONFOGLALÁS KORÁBAN

Viszonylag kevés olyan emlék maradt fenn a mai város területén, mely máig hatott volna. Lényegében „újrakezdődött” a városfejlődés története ... Ebből a korból nem sok kézzelfogható emlék maradt, de a Duna, a Dunapartok és a dunamenti földek bizonyosan befolyásolták a kor kultúráját, a települések kialakulását. Szent István után már több ismert emlék utal a Duna településszervező erejére. A vízpart mindennel ellátta és mindentől megvédte lakóit. A város megszületése szempontjából meghatározó város-evolúciós szakasznak tekinthető a terület újbóli megszerzése, a honfoglalás.

Buda a Schedel krónika egy lapjának részletén

I. Katonai felmérés 1783-1785
(forrás: Hadtörténelmi Intézet Térképtára / részlet)

A tatárjárás a mai Budapest történetének következő szakasza. „1241 áprilisa és 1242 márciusa közötti majdnem egy év leforgása alatt a mongol sereg dúlása nyomán Magyarország lakosságának kb. 40-50%-a pusztult el (3 millióból ~1,5 millió ember), emellett hatalmas volt az anyagi kár is³”. A király tartott attól, hogy az Ögödej kán halálhírére hazatérő Batu kán tatárjai visszafordulhatnak, ezért kővárak építését rendelte el szerte az országban. 1247-ben az elsők között volt Buda vára. IV. Béla újjáépítette az országot. (I.) Nagy Lajos (1342-1382) állandó székhelyül választotta Budát⁴, anyja, Károly Róbert özvegye, pedig a szomszédos Óbudát, ahol apácakolostort is alapított. Ettől kezdve Óbuda, a török hódításig, a mindenkori királynék városa lett. A központi Buda dinamikusán fejlődött, Óbuda a Királynék Városa lett, de Pest városa a XV. századig nem talált magára. Buda falai alatt önálló kis városrészek alakultak ki a Vízivárostól a Rácvárosig, a lebontott Tabánig. Rogerius nagyváradai kanonok először említi Carmen Miserabile (Siralmas Ének) című művében a Városliget környékét.

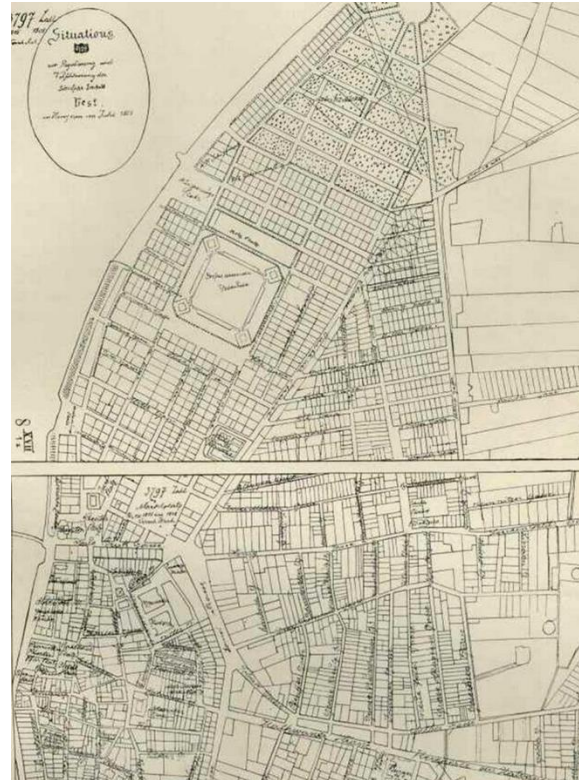
3 <http://hu.wikipedia.org/wiki/Tatárjárás>

4 Az országos ügyekben ugyanakkor gyakran használták a Rákosmezőt

A középkorban alakult ki a mai Pest magja is. A fallal övezett város a bevezető utaknál kiépített kapukon keresztül kapcsolódott környezetéhez. A Duna és a városfal együtt biztosította a Pest védelmét. Az utak, a dunai átkelőhelyek más működési modellt jelentettek, mint a korábbi időszak. A gazdaságot meghatározó kereskedelem az átkelési pontok és az utak hálózatára épült.

A REFORMKOR

A reformkor a modern város megalapozásának kezdete, bár Pest, Buda és Óbuda még külön-külön, egymástól függetlenül fejlődött. Elkészült Hild-féle városterv, melynek szerkezete a mai napig pontosan követhető a mai Szabadság tér környezetében a Dunaparttól a mai Bajcsy-Zsilinszky útig. A terv a „modern” Budapest városegyesítést előkészítő terveinek előképe. Ez az első olyan városterv, melyben a partmenti beépítés arccal, főhomlokzattal a Duna felé fordul, a tömbök feltárása a mai rakpart felől történik. A Városliget ekkor már a város integráns része és jövője is rendeződni látszik, megszületik a világ első közparkja. A városegyesítésig és az utána is bekövetkezett változást a „Liget” című fejezet részletezi.

Pest rendezési terve 1805. (Hild József és Hild János) részlet
(forrás: www.mke.hu)

A NAGYVÁROS SZÜLETÉSE: PEST+BUDA+ÓBUDA = BUDAPEST

A Nagyváros – nagybetűvel és egyben írva – a mai Budapest alapja. 1872-ben született meg az a törvény, mely a három város Pest, Buda és Óbuda egyesítéséről döntött. Budapesten alig laktak budapestiek: pestiek, budaiak és óbudaik, illetve újpestiek, kispesztiek és rákoshegyiek, stb. élnek, ami identitás-tudatot, többé vagy kevésbé jelenlévő valódi közösségeket jelez. Budapest nem egységes város. Amikor a „Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről” szóló 1872. évi XXXVI. törvénycikk 1. §-a kimondta, hogy „Buda és Pest sz. kir. fővárosok, valamint Ó-Buda mezőváros és a Margit-sziget, ez utóbbiak Pest vármegyéből kikebelezettévé, Buda-Pest főváros név alatt egy törvényhatósággá egyesítetnek”, az ország fővárosát hozták létre. Budapestet egy tizenötmillió ország fővárosának tervezték meg tervpályázat alapján, előírt megkötésekkel. 1872-ben készült el a három díjazott pályamű elemeiből felépített városrendezési terv.

A pályázatok fő elemei:

I. díj: **Lechner Lajos** terve

- a központok megőrzése (Belváros, Vár)
- átépítések: Vár, Lipótváros, Újépület
- Duna-korzót nem tervezett
- sűrű utcahálózat, de a belső területek beépített részei nem változtak
- 2 budai és 2 pesti körút

II. díj: **Feszl Frigyes** terve

- belső területek átépítése
- övezetek (magasság, beépítés alapján)
- új sugárutak

III. díj: **Klein és Fraser** terve

- körutakat hidak kössék össze
- új sugárutakat kell létesíteni
- Fürdő (ma József Attila) utca szélesítése
- parkosítás, fásítás kiemelt jelentősége

A terv kijelölte az övezeteket. Lényegében Lechner nyertes pályaműve szerint – a kiegészítésekkel – kiépült a teljes úthálózat, a tömegközlekedés, beleértve a villamosokat és a földalattit, megvalósult a közműrendszer, beleértve a csatorna-rendszert. Ez az a kor, mely megteremtette a mai város szerkezetének meghatározó elemeit, a kontinens első elektromos meghajtású metróját, a lóvasutak hálózatát, a hidakat, az infrastruktúra alapvető rendszereit vagy a kereskedelem és a város lakóit ellátó szolgáltatások és zöldterületek egységes rendszerét.

A Városligetet a városszerkezet adottságként építették az immár egyesített Budapest első városrendezési tervébe, bár addigra már a Pest-Vác vasútvonal (1846), az Állatkert (1866) elhelyezése „felülírta” Nebbien tervének (1816) több koncepcionális elemét is.

És ez a kor teremtette meg azokat a tartalékokat is, melyek jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy a város jelenleg is képes a dinamikus és rapid városfejlődési folyamatok követésére. A millenniumi éveket követő időszakban folyamatosan épültek ki az olyan nemzetközileg is az élvonalba tartozó technológiák, mint például a gázgyártás és gázellátás, de a XX. század elején valósult meg az iskolák hálózata is. A trianoni határok következtében a korábban tizenöt millió lakó életének szervezésére kialakított városi rendszerekben egyik napról a másikra csaknem ötven százalékos tartalék „keletkezett”. Miközben Budapest túlméretezetté vált, az ország elveszítette regionális központjainak többségét, Pozsonytól Aradig. A nagyobb városra optimalizált alrendszerekre a végső csapást a II. Világháború mérte.

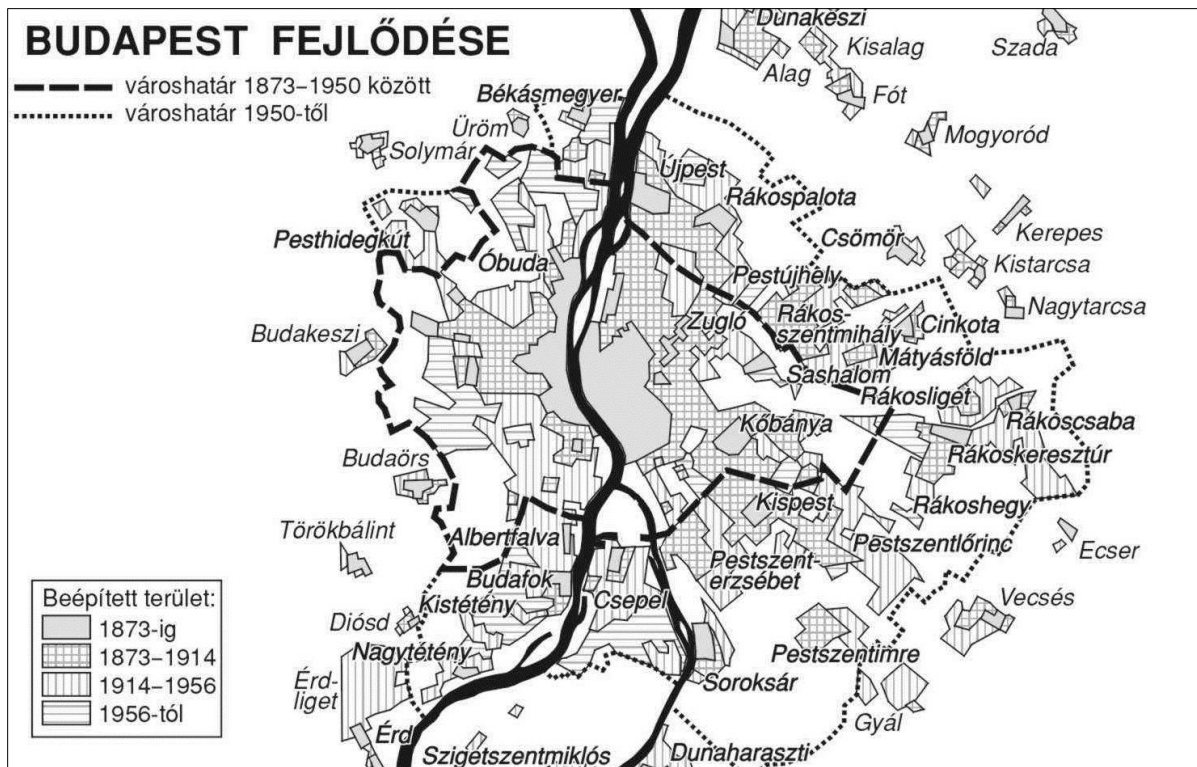

A Városliget a városeejesítés idején, Budapest rendezési tervében. Nebbien eredeti tervéből a Rondo (Körönd), a tavak, a szigetek és a parkot szegélyező sétány mellett viszonylag kevés elem maradt fenn módosítás nélkül.⁵

5 Sz. kir. Pest-Város beltelkeinek térképe (1872. Halácsy Sándor)

A NAGY VÁROS SZÜLETÉSE

A II. Világháború pusztítását követően a talpra álló ország központja Budapest volt, lehetett. A II. Világháború társadalmi-, politikai-, gazdasági-, környezeti következmények mellett városszerkezeti problémákat is szült a „Budapest főváros területének új megállapításáról” szóló 1949. évi XXVI. törvény, melynek 1.§-a kimondta: „Az országgyűlés Budafok, Csepel, Kispest, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota és Újpest megyei városokat, Albertfalva, Békásmegyér, Budatétény, Cinkota, Mátyásföld, Pesthidegkút, Nagytétény, Pestszentimre, Pestújhely, Rákoscsaba, Rákoshegy, Sashalom, Rákoskeresztúr, Rákosliget, Rákosszentmihály és Soroksár nagyközségeket Budapest fővárossal egyesíti”. Ezzel furcsa települési rendszer jött létre (1950)⁶.

Budapest városhatárának változása⁷ (forrás: internet)

A Budapestre utalt agglomerációs települések közepén fekvő város belső területét extenzív, laza településgyűrű terjeszti ki: agglomeráció a városon belül is. A millenniumi „nagyváros”-ból „nagy város” lett. A város ingázási centrummá, a környezetében fekvő funkcionálisan gazdag falvak monofunkcionális alvóvárosokká, szatellit-falvakká degradálódtak, egyértelmű és egyirányú függőségben élő vonzáskörzeti falvakká váltak.

⁶ A fejlesztési tartalékok hatékony kihasználása érdekében, a városkörnyéki települések tervszerű integrálására dolgozott ki tervezetet például dr. Szendy Károly főpolgármester (1938)

⁷ Budapest területének fejlődése 1945-től napjainkig (elte ttk szakdolgozat, balázs péter földtudományi bsc. térképész)

Ebben az időszakban alakul ki a máig kezeletlen problémákat hordozó ún. „belső agglomeráció”, ugyanakkor az agglomerációs települések sajátos hátteret képeztek a főváros által igényelt munkaerő biztosításával.

E korszak városfejlesztési döntéseinek eredménye – úgy tűnik – máig ható problémák forrásává vált. Ebben a gyűrűben, többnyire a becsatolt települések közötti térben alakultak ki – gyakran bontásokkal – a lakótelepek. A korábban sűrű, kompakt és építészetiileg is többé-kevésbé egységes belső városmagból és a hagyományos kertvárosokból (övezeti terv, 1914.) álló városszerkezet egy újabb településgyűrűvel gyarapodott, melyet azután a lakótelepek tovább tagolnak, és a sok lakónak otthont adó lakótelepek infrastrukturális ellátása átformálta a város szerkezetét is.

A Budapestre utalt agglomerációs települések közepén fekvő város belső területét extenzív, laza településgyűrű terjeszti ki: agglomeráció a városon belül is. A millenniumi „nagyváros”-ból „nagy város” lett. A város ingázási centrummá, a környezetében fekvő funkcionálisan gazdag falvak monofunkcionális alvóvárosokká, szatellit-falvakká degradálódtak, egyértelmű és egyirányú függőségben élő vonzaskörzeti falvakká váltak.

Ebben az időszakban alakul ki a máig kezeletlen problémákat hordozó ún. „belső agglomeráció”. E korszak városfejlesztési döntéseinek eredménye – úgy tűnik – máig ható problémák forrásává vált. A korábban sűrű, kompakt és építészetiileg is többé-kevésbé egységes belső városmagból és a hagyományos kertvárosokból (övezeti terv, 1914.) álló városszerkezet egy újabb településgyűrűvel gyarapodott, melyet később a lakótelepek tovább tagolnak, és a sok lakónak otthont adó lakótelepek infrastrukturális ellátása átformálta a város szerkezetét is. A Városliget szerepe, kapcsolatrendszere is ezzel összefüggésben módosult.

Az új településekkel megnövelt Budapest integrált szerkezetű várossá alakítása és működtetése sajnos minden szempontból túlméretezett, a város gazdasági lehetőségeit meghaladó próbálkozásnak bizonyult.

AZ ANALITIKUS VÁROSFEJLESZTÉS KORA (1950-1989)

Ebben a korszakban a hirtelen megnőtt város belső egyensúlyzavarainak megoldására koncentrált a város. Az '50-es évek helyreállítási politikáját az évtized közepétől felváltotta a lakáshiány megoldásának kérdése. Budapest első háború utáni általános rendezési terve azzal a céllal készült 1960-ban, hogy a lakás-építési, ipar-, közintézmény- és közellátás-fejlesztésben, közlekedési és közmű-beruházások megvalósítása során alapot biztosítson a fejlesztések területi koordinálásához.

Budapest és környéke általános rendezési tervét 1971-ben hagyták jóvá, részben a korábbi terv felülvizsgálataként. Erre azért volt szükség, mert a népesség 1960-1970 közötti beáramlása, a gazdaság munkaerőigénye jelentős, mintegy 100.000 fős növekedést mutatott és a korábbi alacsonyabb intenzitású lakótelepek nem tudták megoldani a krónikus lakáshiányt⁸.

Az Országos Településhálózat-fejlesztési Keretterv (OTK) és a 15 éves lakásépítési program elfogadása, vagyis a települések hierarchikus rendszerbe tagolása és a házigyári lakásépítés beindítása hatékony megoldásnak látszott. A technika mindent megoldó képességébe vetett hit, a korlátlan erőforrásokon alapuló fejlesztési gondolkodás nem számolt a környezeti problémákkal, egészen az első, majd a második „olaj-sokkig” (1973. és 1979.). A tömeges lakásépítés a társadalmi-, gazdasági és környezeti problémák eredményeként megtorpant. Az ipartelepítés is lelassult. Az ezredfordulóra a lakóterületek és a munkahelyek hatékony összekötését szolgáló infrastruktúra-fejlesztések jelentős fejlesztési potenciált biztosítottak a volt szocialista nagyipar összeomlását követő funkcióváltásokhoz, melyek azonban tervezetlenül, spontán zajlottak le.

A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN (1989-2000)

A volt szocialista nagyipar szerkezeti összeomlása egyszeriben új helyzetet teremtett. A munkahelyek rendszere alapjaiban megváltozott. A kevesebb munkaerőt foglalkoztató cégek alakulásának időszakában egyik napról a másikra megszűnt, illetve radikálisan lecsökkent az ingázás aránya, ami a városkörnyéki települések radikális átalakulásához vezetett. A kedvező szerkezeti helyzetben lévő települések dinamikusan növekedni kezdtek és magukhoz vonzották a fejlesztőket, a fejlesztési forrásokat, a tőkét (Budaörs, Biatorbágy, Törökbálint stb.). A városkörnyéki bevásárlóközpontok, munkahelyek, a budapesti igényekre települtek, az agglomerációs településeket gazdagították, de a tágabb értelemben vett fővárosi oktatási-, kulturális-, egészségügyi- stb. infrastruktúrára „telepedtek”. Ezzel egyidejűleg közel negyedmilliónyi ember költözött ki az agglomeráció valamely településére. A magántulajdonú és bérlakások aránya nemzetközi adatokhoz képest fordított. A város regenerációja lelassult. További terhet jelentenek a lakótelepek lakásai. A használt-lakáspiac anomáliái csökkentik a társadalom mobilitását, a lakásállomány egészségesebb szerkezetét, ami egy központi alap létrehozásának igényét erősíti.

AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

A rendszerváltás előtt az állami lakásépítés ütemét a lakásépítés teljes visszaesése követte a rendszerváltást követően. Jelentős késéssel kezdődött meg az elmaradt lakások pótlása. A kis alapterületű lakások építésének támogatása kedvezőtlenül befolyásolta a lakásállomány szerkezetét.

8 „Budapest jövője” (Műszaki Kiadó, Budapest, 1972)

A lakásállomány térbeli átrendeződése, vagyis az agglomerációs településekbe történő kiköltözés és a belső területeken a garzonlakás-építés dominanciája együtt a közlekedési terhelés elvárhatónál magasabb arányú növekedését eredményezte, az agglomerációs települések gépkocsihoz kötött megközelítése miatt. A kiköltözők között nagyobb volt a magasabb jövedelműek aránya.

A napi 2-3 órás autózással elvont idő hatására ma sokan a visszaköltözés gondolatával játszanak, de elvárják, hogy a megszokott kertvárosi környezet előnyeit is élvezhessék (zöldfelület, csend stb.). Önmagában ez az elvárás indokoltá teszi a városi környezet komplex megújításának átgondolását.

Az 1989 utáni időszak fejlesztései sajnos nem hoztak létre olyan jól látható és meghatározó struktúrákat, mint a száz évvel ezelőttiek. A felgyülemlett problémák hatékonyabb válaszokat igényelnek. A város regenerálása, „átstrukturálása” elkerülhetlenné vált. A problémák egy része hatékony szakmai válaszokat, más része politikai bölcsességet, harmadik csoportjuk nagyvonalú előrelátást igényel.

A városevolúciós szakaszok változásai arra hívják fel a figyelmet, hogy a város nem egy stabil, állandó rendszer, hanem időről-időre átalakuló, változó közeg, amelyben az emberek, a társadalom élete és változásai egy sokkal lassúbb átalakulásra képes fizikai környezetben bonyolódhatnak le. A tervezésnek éppen azokat a pontokat kell megragadnia, amelyek a lassan és költségesen formálható fizikai (épített és természeti) környezet legkisebb változtatásaival teszik lehetővé a viszonylag gyorsan változó társadalmi igények, elvárások hatékony követését. A környezet tervezésében megnő a környezetalakítási folyamat szabályozásának jelentősége az állapottervek kidolgozásával szemben; az emberek a rövid távon érzékelhető változásokat igénylik, melyeket viszont éppen gazdasági megfontolásból be kell tudni illeszteni egy folytonosan változó jövőképbe.

A JELLEGZETESEBB BUDAPESTI VÁROSFEJLŐDÉSI SZAKASZOK AZ ALÁBBIK:

1. SZAKASZ: ÓSKOR

A korszakot jellemző elszórta elhelyezkedő korai lakott helyek elpusztulása, folyamatos megjelenése és eltűnése arra utal, hogy ezek a kezdeti "települések" nem érték el azt a "kritikus tömeget", ami a pusztulás utáni újratelepedés alapjául szolgált volna. A spontán, illetve alkalmi megtelepedés nem rendelkezik akkora erővel, ami a telep elpusztítását követően elegendő erőt nyújtana a lakott hely stabilizálódására.

2. SZAKASZ: RÓMAI KOR (I.-IV.)

Pannónia az I. században került a római terjeszkedés figyelemkörébe és 106. tájára kiépült a Limes pannóniai strukturált lineáris rendszer védelmi rendszere a Duna mentén, kisebb-nagyobb erődítésekkel, ellenőrző pontokkal. Ez a korszak tekinthető az első olyan városevolúciós periódusnak, amely a későbbi korok települési folyamatait meghatározó kulturális réteget alkot. *A Pannónia dunamenti ellenőrző-sávjaként kiépített limes-menti lineáris rendszer– pusztulása ellenére – a következő korszakok alapjául szolgáló, meghatározó várostörténeti réteg (Aquincumtól Camponáig kiegészítve Contra-Aquincummal).*

3. SZAKASZ: HONFOGLALÁS (IX.-X. SZÁZAD)

A népvándorlás korában, a római birodalom összeomlását és a fejlett műszaki struktúra pusztulását követő korszakot csupán néhány fennmaradt emlék jelzi. A korszak a területek elfoglalása és felosztásának kialakulása szempontjából fontos, minőségileg új városevolúciós szakasz.

4. SZAKASZ: KÖZÉPKOR (XI.-XV.)

Az államalapítást követően is lakott terület a térség, de Buda megerősítésére csak a XIII. században kerül sor (1247). Tradicionális középkori struktúra épült ki a közlekedési hálózatok, a stratégiai fontosságú dunai átkelőhely(ek) és ellenőrző pontok [Várhegy] környezetében. A középkori város a római kori település maradványain nőtt. Szerepköre is ennek megfelelően alakult, fontos kereskedelmi és hadászati ellenőrző szerepet vívott ki magának. A fejlődési periódus jelentőségét az adja, hogy ebben az időszakban épülnek ki a későbbi Budapest centrum-szerepét is meghatározó településszerkezet feltételei. A főbb kereskedelmi utak találkozásánál, az ellenőrzött, ellenőrizhető dunai átkelőhelyek környezetében kialakuló helyek nem csupán a kereskedelem, hanem a kézművesség, céhek fejlődésének, a település gazdasági stabilizációjának egyik fontos eszköze (városfallal kerített település, differenciált szerepkörrel stb.). A hálózatok kiemelt pontjai új lendületet adtak a városfejlődésnek, ugyanakkor a védelem szempontjai komoly hatást gyakoroltak a térség jövőbeli fejlődésére.

5. SZAKASZ: A TÖRÖK URALOM (XVI.-XVII. SZÁZAD)

A kereskedelmi és termelési centrum szerepe fennmaradt, a térséget szervező hatalmi centrum a török uralom alatt az hatalmi erőternek megfelelően átalakult, kettős szerepet töltött be:

1. hadászati centrum: stratégiai pont, dunai átkelőhely, Várhegy
2. hatalmi centrum: gazdaság, fejlett kézműipar, egyházi funkciók, igazgatás kiépülése.

6. SZAKASZ: A TÖRÖK KIÚZÉSÉTŐL A KIEGYEZÉSIG (XVII.-XIX. SZÁZAD)

A városodás felgyorsulásával a területileg is kiterjedő rendszer tovább strukturálódott, az előző korszakokban kialakult városszerkezeti elemek kiegészítésével. A kiépült városszerkezet területi kiterjesztése megkívánta az úthálózat mintaváltását. A középkori városfalon kívüli területek bevonása, "fejlesztése" új városszerkezethez vezetett. A vár(os)falán túllépő beépítés szervezésében fontos szerepet kaptak a sugárirányú utakat összekötő gyűrűirányú elemek és a centrum megerősítése (Kiskörút, Lánchíd, a tradicionális utca- és térszerkezet, Buda szerepének átértékelődése, vasút megjelenése stb.).

7. SZAKASZ: VÁROSEGYESÍTÉS – MILLENNIUM – I. VILÁGHÁBORÚ (XIX.-XX. SZÁZAD)

Pest-Buda és Óbuda egyesülésével kialakultak a komplex, nagyváros alapjai. A területorientált folyamat keretében, a három település egyesítésével jelentős hatalmi koncentráció alakult ki. Három sajátos, jellegzetes szerepkörrel rendelkező, egymást kölcsönösen kiegészítő település egyesítette területét, gazdasági, politikai stb. erejét. Az egyesítés eredményeként megerősödött a város területi szerepe és piaci pozíciói is jelentősen javultak. Ez a korszak Budapest, a világváros kialakulása. A sugaras-gyűrűs szerkezeti rendszer kiépülésének kora. Ez a hálózatorientált periódus olyan működési mintaváltással járt a város életében, melynek pozitív hatásai máig meghatározóak. A Nagykörút és a Sugárút (Andrássy út) kiépülése mellett a városfejlődés dinamikája szembeötlő. A piaci mechanizmusok városfejlesztési előnyeire alapozott folyamatokkal egyidejűleg jelentős intézményfejlesztés, kulturális és termelési innováció ment végbe. A város növekedése komplex városfejlesztéssel valósult meg. Ekkor épültek ki a korszerű város kialakulásához már elengedhetetlen modern városi hálózati (infrastruktúra) rendszerek is: a városi közlekedés főbb elemei (Margit híd, Ferenc József híd, Erzsébet híd, Nagykörút, Sugárút (Andrássy út), Budai körút), továbbá a vasút, a tömegközlekedés (földalatti vasút, villamoshálózat) alapjai, közművek (csatornázás, gázellátás) alaprendszerei. A dinamikus növekedés új település-szerkezetet eredményezett, hiszen kiépült az első "igazi" gyűrű. A Nagykörút, a sugaras-gyűrűs szerkezetet megvalósító városszerkezeti elem által kínált működési mintaváltás jelentős lépés volt a zárt, szűk belső városmag korlátozó hatásainak kiküszöbölésében, ugyanakkor a város új rétege az előző periódusban már kialakult szerkezethez organikusán illeszkedett (ipari negyedek, lakóterületek gyűrűje, új városi funkciókkal).

9. SZAKASZ: TRIANONTÓL AZ ÖTVENES ÉVEKIG (1920-1950)

Az előző, "szintetizálódó" kor eredményeire épülő terület- és mennyiségorientált korszak, lényegében a mai Nagybudapest kialakulása. A tervezett méretű, szerkezetű, funkcionális összetételű és kiépített infrastruktúrával rendelkező főváros Trianon után egyik pillanatról a másikra túlméretezetté vált. A népesség növelése fővárosi érdekké vált. A tervezett bővítés organikus változata (dr. Szendy Károly főpolgármester 1938) nem valósulhatott meg a II. Világháború éveiben, majd politikai gellert kapott az 1950-ben bekövetkezett városbővítéssel. Az önálló településeket mesterségesen egyesítő döntéssel a főváros súlya tovább növekedett, a centralizáció tovább erősödött, ugyanakkor ellentmondó döntések sora máig ható területi folyamatokat indított el, illetve erősített fel (a beköltözések korlátozásának egyenes következményeként hatalmas, a főváros ellátó szerepére és munkaerő-piacára utalt, ugyanakkor falusias-jellegű településgyűrű alakult ki a város körül, az extenzív iparterületek fejlődtek a város szélén stb.).

10. SZAKASZ: A LAKÓTELEPEK KORA (1960-1980)

Az "analitikus városfejlesztés" hálózatorientált korszaka, amit az egymástól elkülönítve kezelt fejlesztések és összefüggő problémák jellemeznek. Az "ágazati" szemlélet kortünete jegyében a városszerkezetet döntően befolyásoló beruházások valósultak meg, új problémákat generálva ("koncentrált fejlesztés = koncentrált probléma). Az egymástól elkülönült beruházások nem haladtak organikus fejlődési pályán.

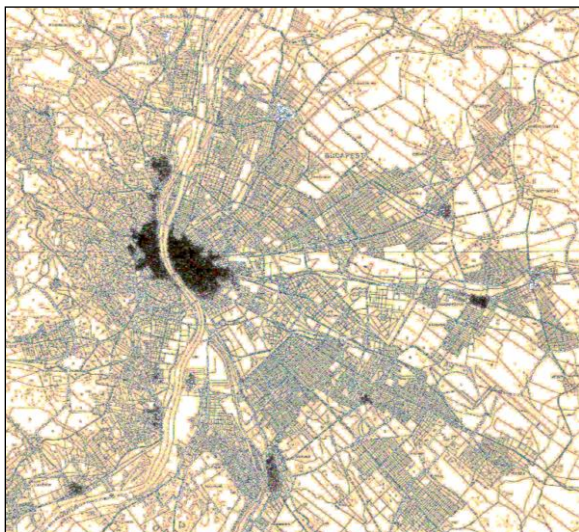
11. SZAKASZ: A RENDSZERVÁLTÁS (1989-1990)

Még mielőtt a nagyvállalatokon nyugvó extenzív iparfejlesztés átjuthatott volna a termelés hatékonyságának növelésen alapuló intenzív gazdaságfejlődési szakaszán, a hagyományos, un. szocialista nagyipar "összeomlott". Az ezzel párhuzamosan formálódó új termelési piacgazdaság kiépülése nagyarányú munkanélküliséggel párosult. Az átalakulás elkerülhetetlenné vált. Ebben az időszakban a környezet is megváltozott: államok szűntek meg, új államok születtek. A piacok átalakultak.

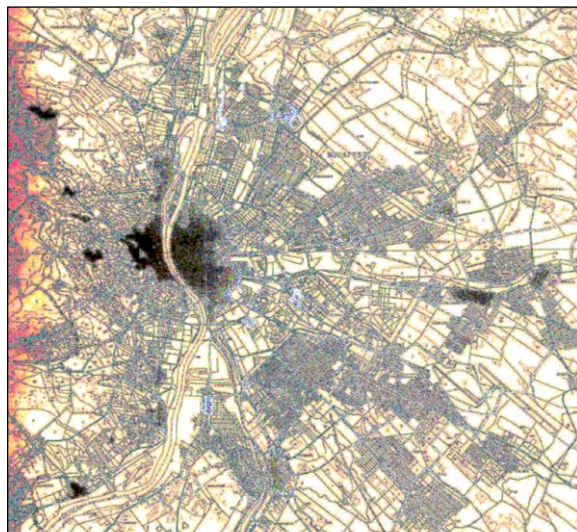
12. SZAKASZ: A RENDSZERVÁLTÁSIG NAPJAINKIG (1990-)

A rendszerváltás eufóriája és a piaci folyamatok önszabályozó képességének eltúlzása miatt több döntés elmaradt, ezek hiányában csökkent a fejlődés dinamikája. A prioritások hiánya miatt egyes folyamatok lassabban folytak le, míg más átalakulások a kontroll hiányában túlságosan gyorsak voltak. Az agglomerálódó térségben a fővárosból kiszoruló fejlesztések (lakásépítés, bevásárlóközpontok, termelés stb.) megerősítették a "kifelé" mozgásokat, a városkörnyék szerepét, súlyát és ezzel összefüggésben rontották a város működésének hatékonyságát, a központi beruházások urbanizációs hatékonyságát.

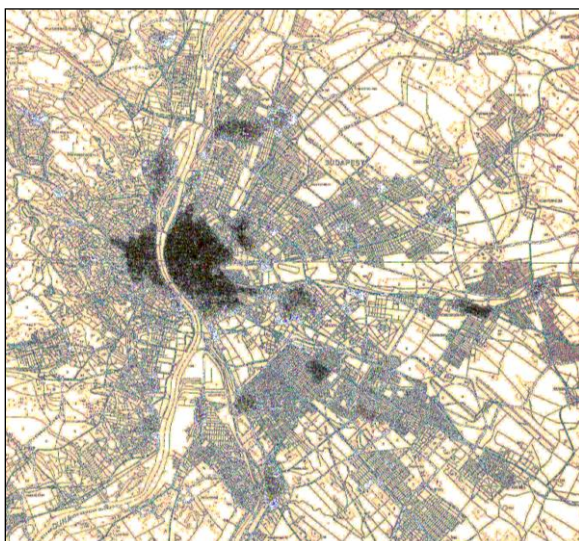
Pest, Buda és Óbuda, majd Budapest területi kiterjedésének változása

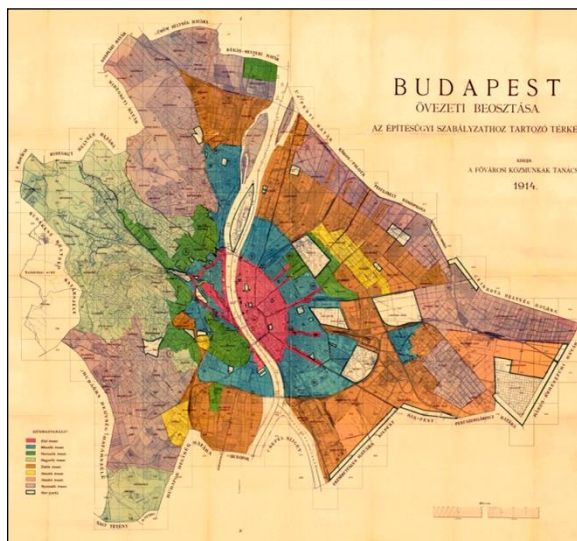
Pest, Buda és Óbuda területe a főváros mai térképén 1836.

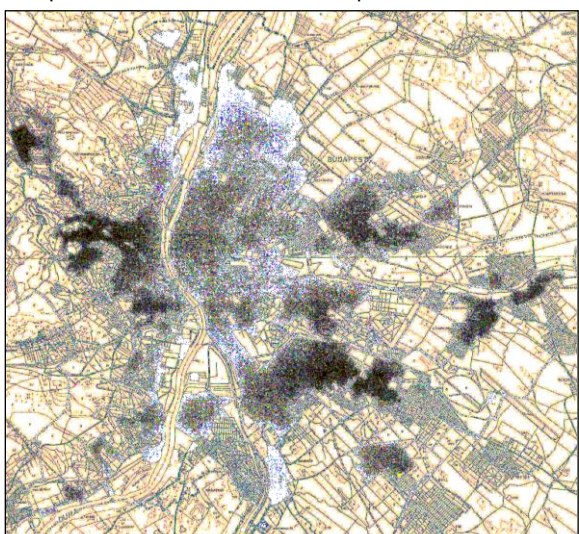
Pest, Buda és Óbuda területe a főváros mai térképén 1860.

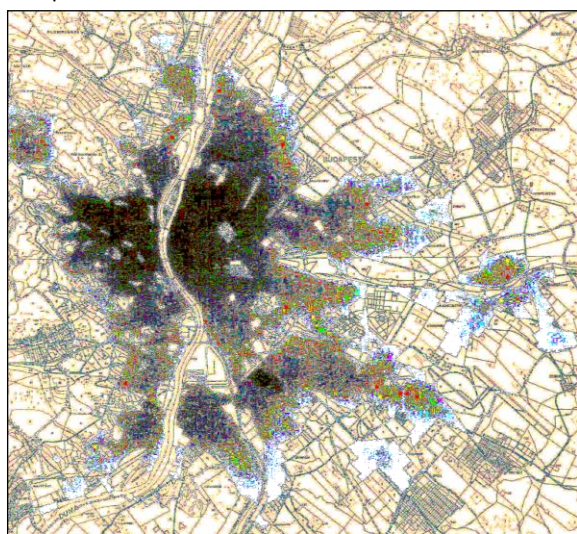
Budapest területe a főváros mai térképén 1885.

Budapest övezeti beosztása 1914.

Budapest területe a főváros mai térképén 1929.

Nagy-Budapest területe a főváros mai térképén 1951.

A budapesti városeevolúciós szakaszok közül az alábbiakban emelhetők ki:

A Duna menti hadiút, a LIMES mentén kiépített struktúra (I.-IV. szd.)

Stratégiai pontok a Duna mentén (Pest XI. szd., Buda XIII. szd.)

Önálló középkori települések a Duna mentén

A városfal bontása új lehetőséget ad Pest fejlődésére (XVIII. szd.)

A tervezett millenniumi „Nagyváros” kiépítése (1873-1914)

A "Nagy Város" és a belső agglomeráció megszületése (1950)

3. MELLÉKLET: A VÁROSLIGET RÖVID TÖRTÉNETE

- 1241.⁹ „A Városligetet először Rogerius nagyváradi kanonok említi Carmen Miserabile (Siralmas Ének) című művében, mely a tatárjárás pusztításait írja le. A mű szerint IV. Béla a Rákoson, valamint a mai Városliget területén állomásozott seregével, melyet a tatárok ellen hívott össze. A vadakban, erdőben gazdag fás legelő egykor Újbécshez tartozott.”¹⁰
A két századon át az itt tartott országgyűlésekre érkező urak szolgaserege folyamatosan lelakta a vidéket és a ligetes erdők helyét homoktenger és mocsár váltotta fel.
- 1259.¹¹ „Az országgyűlésekre érkező urak szolgálinak tábora, a vidék lassan elmocsarasodott, javulást hoz Mátyás agaras-kertje (Agaras-tó).
1526. II. Lajos innen indult Mohácsra.
- XVII. szd. I. Lipót (1655–1705 között magyar király) a Pest városának adta.
- XVIII. szd. Az Ökrösdűlő legelő, homokpuszta, benne mocsárral és két szigettel.
1755. A maláriaveszély miatt fűzfákat ültettek, de egyetlen fa sem maradt meg.
1770. Mária Terézia Erdőrendtartása [...] előírta, hogy ahol kiirtották a fákat, az erdőt újra kell telepíteni. Kevés legelő miatt Pest városa egyszerűen nem hajtotta végre a törvényt.
1785. Terv készül a Városerdő csatornázására és újrafásítására. Stolcz János elsősorban akác és eperfa ültetésbe kezd (1785-1794), de az eperfa kevésbé köti meg a homokot, mint az akác, így a telepítés csak részben sikeres. Sétáló út épül a Városligeti fasortól az Erzsébet királyné útjáig. Lechapolták a területet, amely visszaerdősült (az utolsó, Stolcz által telepített fűzfa 1913-ban pusztult el, 135 éves korában).
1794. Boráros János városbíró kidolgoztatja a „Városerdő mulató- és üdülőhely” tervét.
1799. A területet 24 évre bérbe adták Batthyány Józsefnek, aki a fásítást és kiépítést vállalta, a város pedig, hogy az elkészült gazdasági épületeket és fogadókat a 24 év elteltével napi áron átveszi és megépíti az utat az „Angol királytól” a Városerdőbe, kétoldali fasorral. Batthyány megbízta Witsch Rudolf mérnököt, bánáti német határőrezred földmérőjét, 10.000 négyszögöl (36.000 m²) területű, nyílt víztükrű tavat hoztak létre.
A kitermelt földből a mocsárban két-két szigetet töltöttek fel:
- a Mocsár-szigetet a mai Széchenyi gyógyfürdő helyén,
- a Drót-szigetet a mai Vajdahunyad vára helyén (1861. Széchenyi-sziget).
1805. A Tanács a Városerdőt visszavette a gróftól.

9 forrás: www.wikipedia.hu és egyéb internetes források

10 forrás: <http://www.kastelyok-utazas.hu/Lap.php?cid=2205&kid=2205>

11 forrás: www.wikipedia.hu

1808. Kiepült az 500 öl (~900 m) hosszú és 10 öl (18,96) széles „főallé”.
1800. Rumbach Sebestyén orvos vastartalmú forrásra bukkant a Podmaniczky utca - Munkácsy utca sarkán fekvő telken. Ez Pest első gyógyfürdője, szállodával, vendéglővel (1806).
1806. a Városi Tanács a tó vízszintjét szabályozó csatornát átépített.
1808. József nádor létrehozza a Királyi Szépítő Bizottságot (hét évnyi huzavona után).”
1813. Nemzetközi pályázatot írnak ki „a város minden osztálya” számára egyaránt hasznos és kellemes mulatóhely megtervezésére. Heinrich Christian Nebbien (1779-1841) műkertész elképzeléseit fogadták el, aki valódi népkertet kívánt teremteni.
- 1816. Elkészült a Városliget terve, megszületett a világon az első Népkert terve.**
1815. „Aloys Schmidt házikót épített mutatványai számára, egyre több mutatványos és csepűrágó vert tanyát az István út (ma Ajtósi Dürer sor) és Aréna út (ma Dózsa György út) sarkához közel, mert ez volt a Nebbien tervei szerint elkészült Rondóhoz (*Rundó, Roundó*) legközelebb. A homok megkötése nem volt egyszerű. A mocsár helyén tavat formáltak és kiépítették a Páva-szigetet, majd Hattyú- és a Nádor-szigetet. Megépítették a Rondót, a Hattyú-szigeten pedig a majorságot.
- 1818-1830. Platánokat telepítenek át József nádor alcsúti arborétumából.
1826. Páva-szigeti híd: Anton Frigyes bécsi szitásmester elkészíti az első, vas tartószerkezetű hidat Pesten (22 m fesztávval, 1,8 m szélességgel). A függesztőműves szerkezet fapadlós pályáját kétoldalt két-két kábelre függesztették: a Dróthíd nevet kapta.
1827. Dorffinger József András kamarai tisztviselő összefoglalója: 24. pont a „Városliget létrehozása szabályszerű terv alapján” értékelése: részben teljesítve.
1830. József nádor engedélyezte a Fasor (Városligeti fasor) fainak kivágását a rendkívül hideg miatt. A reformkorban a Városerdő a pestiek kedvelt szórakozóhelye volt.
1840. A Pesti Vízgőgy és Edző Intézetet Ivanovics András, Pécsről származó homeopatikus orvos építette fel a tó egyik szigetén. [...] Ivanovics vállalkozása azonban veszteséges volt, ezért pár év múlva (1843?) bezárt.
1842. József nádor fiatalon elhunyt lánya, Hermina Amália Mária főhercegnő emlékére, kedvenc sétahelyén, a Városerdő keleti oldalán kápolnát állítanak önkéntes adakozásból. Az épületet Hild József tervezte, alapjait 1842-ben lerakták. A kezdeti lendület után azonban az adományok lassacskán gyűltek, így az építkezés lelassult, majd a szabadságharc idején le is állt.
1849. A tavaszi hadjáratban Heinrich Hentzi, a budai vár parancsnoka május 5-én ágyúztatni kezdte Pestet, miután a magyar csapatok megkezdték Budát ostromát. Az ágyútűz alá vett területek lakosai a Városligetbe menekültek, és ahogy az ostrom elhúzódott,

kialakult a városligeti menekültváros. Merei-Schoepf Ágost ide költöztette ki a Pesti Kisdéd Kórházat is. Május 20-a után az emberek visszaköltöztek otthonaikba.

1854. Az elkészült Hermina kápolnát 1856-ban áldotta meg Scitovszky János hercegprímás.

1855. dr. Fischhof Vilmos gyógyfürdőt nyit, a Priessnitz-féle hidroterápiás gyógymóddal (a mai Teleki Blanka Gimnázium és a Vakok Állami Intézete helyén).

1857. A Szépítő Bizottmány megszűnt.

1861 A Városliget tulajdonjoga visszazállt a városra.

1863. Petz Ármin főkertész vezetésével újraszabályozták a tavat és újabb növényeket ültettek.

1865. Pest városa mindössze évi egy arany bérleti díj fejében harminc évre átengedte az Állatkerti Részvénytársulatnak a Liget egy meglehetősen nagy részét állatkert építése céljából. Petz Ármin és Reitter Ferenc csatornázási mérnök tervei szerint 1866-ban alakították ki az állatkerti Nagy-tavat (ami mai formáját 1912-ben nyerte el).

Az 1860-as évek végén a mutatványosoknak át kellett költözniük a Rondó környékéről a Bethesda kórházzal szembe, a Hermina út mellé, az akkor Tüzijáték térnek nevezett területre. A látványosságok között ekkoriban már volt óriáskerék és 5-6 körhinta is. Itt verte fel sátrát a híres cirkusztulajdonos Barocaldi, és ekkor indult Hincz Gusztáv bábszínháza. Öt évre kapott működési engedélyt Vasváry Kovács József, akinek a városi közgyűlés engedélyezte a Hattyú-tó és a Tüzijáték tér között „egy közmulattatásra szánt útvesztő (labyrinth) felállítását”.

1868. Zsigmondy Vilmos bányamérnök kezdeményezésére Pest városa artézi kút fúrásába fogott a mai Hősök terén, a városligeti tó és az Aradi utca között, a tótól 30 ölnyire távolságra. A 970 m-es mély kút 1878-ban készült el; ez volt akkor Európa egyik legmélyebb fúrása, amiből napi 1200 m³ 73,8°C-os víz tört fel.

A kút fölé épített egyszerű bódét Zsigmondy „fúrháznak” nevezte. 1884-ben ezt lebontották, és helyette Ybl Miklós tervei alapján egy díszkutat építettek. A Gloriette nevű építmény 2,5 m magas, hatszögletű, ballusztetes korláttal kerített terasz volt, amire két oldalról lépcső vezetett fel. A közepén egy 24 m magas zászlótartó rúd állt.

1869. Pesti Korcsolyázó Egylet (Kresz Géza és 15 társa). A városi tanács díjtalanul engedélyezte nekik, hogy a Városligeti tó egy részét korcsolyapályává alakíthassák. Saját költségükön egy kis, fából készült melegedőt építettek, és korcsolyázók 1870. január 29-én ünnepélyesen megnyitották a városligeti pályát, a mai Műjég elődjét. A melegedő 1874-ben leégett; az első kőépület tervezésére kiírt pályázatot Lechner Ödön nyerte meg.

1880. Budapest megpályázza egy világiállítás rendezését, és annak helyszínét a Ligetben alakítják ki. A terep rendezéséhez több mint 800 fát vágta ki.

1881. Artézi Fürdő: Zsigmondy-féle fúrás vizét hasznosította. A földszinten 20 fürdőszoba volt és egy társas fürdő, amit egyszerre 20-25 fő használhatott – délelőtt a férfiak, délután a nők. A vízben nem csak fürödtek, de azt itták is gyomorhurut, májbajok, krónikus bélhurutok kezelésére, valamint a reumatikus panaszok, pl. az ízületi merevség enyhítésére. A fürdőt sokan látogatták; megnyitásától kezdve nyereséges volt. Ezért a város vezetősége 1884-ben hozzáfogott egy végleges fürdő előkészítéséhez. Annak tervezésével Czigler Győzőt bízták meg. Ő a fürdőt a városligeti híd tengelyébe szeretne volna felépíteni, de ezt nem engedélyezték, mert ott a már megépült Andrássy út tervezett meghosszabbításának útjában állt volna...
1885. Országos Általános Kiállítás felépítése miatt a csepűrágókknak el kellett költözniük immár a Tűzijáték térről is, ezúttal a mai Széchenyi fürdő helyén ütöttek tanyát. A kiállításra felhúzott épületek közül a rendezvény bezárása után hármat tartottak meg:
- a Múcsarnokot (ma Magyar Alkotóművészek Háza, más néven: Olof Palme Ház; tervezte: Kauser Gyula),
 - az Iparcsarnokot (tervezte: Ulrich Keresztély) a mai Petőfi Csarnok helyén és
 - a Király pavilont a Magyar Alkotóművészek Házával szemben (Gerbeaud Cukrászda volt, lebontva)
1889. Wulff Ede német-holland cirkuszigazgató az általa vasvázás hullámbádógból épített csarnokban a Fővárosi Nagycirkusz elődjét.
1892. Fischhof-féle ingatlant megvásárolta a magyar állam, és a fürdő helyén felépítette a Vakok Állami Intézetét.
1895. Műjég, neobarokk stílusú épület (id. Francsek Imre tervei) a tó újrászabályozása
1894. Vampetics-vendéglő (1910 óta Gundel étterem) Zrumeczky Dezső terve
1895. Múcsarnok, az ország legnagyobb kiállítóterme.
1896. A Millenniumra készült el:
- Millenniumi Földalatti Vasút
 - Múcsarnok
 - Állatkertből elvett területen a kontinens legnagyobb, Ósbudavára névre keresztelt mulatónegyede
 - A földalatti vasút felszínen vezetett pályája feletti vasbeton híd: Wunsch Róbert cement-technikus tervezte
 - Millenniumi Emlék mögött a tavon átvezető híd: tervezője Zielinszky Szilárd, kivitelezői: Korb Flóris és Giergl Kálmán

- Millenniumi emlékmű a Hősök terén (1898-1929 tervezte: Zala György; építette: Schickedanz Albert. Az emlékmű közepén, az oszlop előtt a Zsigmondy-féle fúrásra ráépített Magyar Hősök Emlékköve Gebhardt Béla munkája.
- Az Ezredévi Kiállítás 240 pavilonjában kizárólag magyar eredetű tárgyakat, alkotásokat, gyártmányokat és termékeket mutattak be; a pavilonokat a kiállítás bezárása után elbontották.
- Vajdahunyad vár első, zömmel fából épült változata.”¹²

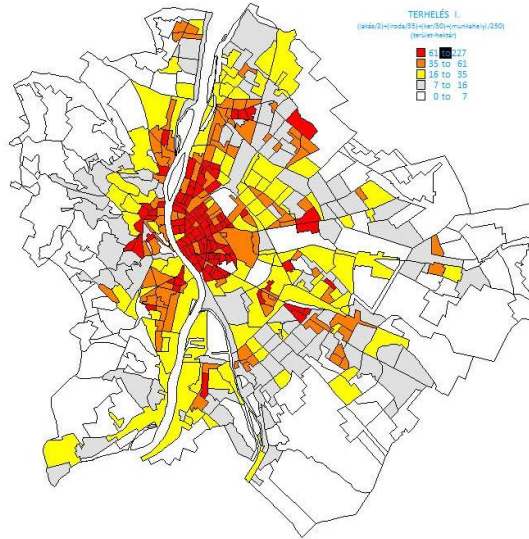
A XX: század is jelentős eseményeket és változásokat hozott a Liget életében.

- 1899 Közlekedési Múzeum (Banovits Kajetá, építette Ulrich Keresztély)
- 1906 Szépművészeti Múzeum (Schickedanz Albert és Herzog Fülöp Ferenc 1900-1906)
- 1908 Angol Park, a Vidámpark őse. Ősbudavára csődbe ment; a mulatónegyedet bezárták.
- 1909-1913 Széchenyi-fürdő (Czigler Győző, Dvorzsák Ede), a tervezett szállodarész nem épült meg.
- 1914 Az első világháború kitörése előtt Ráde Károly kertészeti igazgató a megnövekvő forgalom miatt átrendezte, nagyobb tömegek befogadására tette alkalmassá a Városligetet úgy, hogy ne torlódjanak fel az emberek a pihenő- és sétáló helyeken. Új utakat épített, tágas pázsitmezőket ültetett, és igyekezett értékes fákat, cserjéket meghonosítani. Az ünnepségekkel járó nagyobb forgalom reményében Fényes Márton a mai Operaház helyén működött régi Vurstliból 1896-ban telepítette át a Városligetbe Plasztikon névre keresztelt panoptikumát és Bonctani Múzeumát. Az épület alsó termében több mint 100 viaszbáb kapott helyet, a felső szint volt a „bonctani múzeum”. A terület már az 1800-as években helyet adott a Vurstlinek. Az előkelő Angol Parkot pedig egy évszázada nyitották. A Vidámpark a Vurstli és az Angol Park 1950-ben történt össze-vonásával jött létre. A Hullámvasút 1922-ben épült. Műemlék.
- 1914-1944 Az I. világháború utáni helyreállítás részeként a régi padokat felújították, új padokat, székeket helyeztek el, az utakat rendbe hozták, új gyepet telepítettek, változatosabb virággyakat terveztek. Az értékes fákkal pótolták, sok szép díszcserjét és csoportokban díszfüveket ültettek. A Mezőgazdasági Múzeum déli oldalán sziklakertet alakítottak ki, az északi oldalra árnyékot kedvelő évelők csoportjait ültették. A kápolna körül az évek során kiépült és a kápolnáról Hermina-mezőnek nevezett városrész lakóinak kérésére Csernoch János hercegprímás 1919-ben egyházközséget alapított, és a kápolna 1936-ig ennek plébániatemploma volt.
- Regnum Marianum templom (Kotsis Iván) Serédi Jusztinián 1931-ben szentelte fel, 1951-ben városrendezési okokra hivatkozva elbontották.

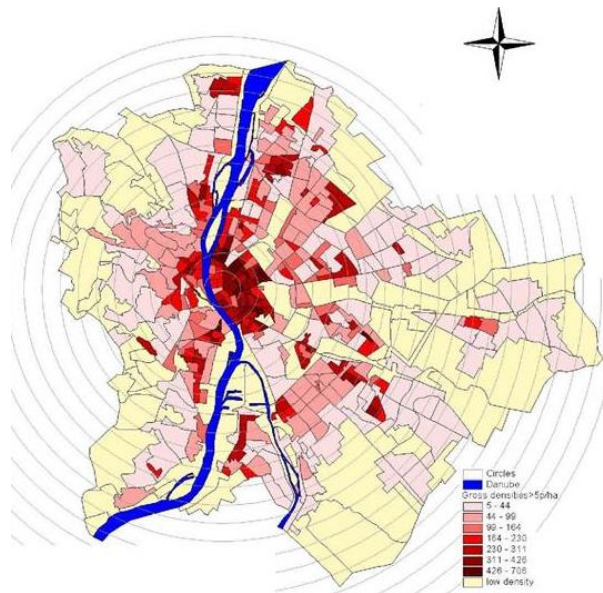
12 www.wikipedia.hu

- 1927 Széchenyi-fürdő bővítése (Francsek Imre)
- 1938 34. Eucharisztikus Világkongresszus: Hősök tere díszburkolat
1945. A második világháborúban a Városliget súlyos veszteségeket szenvedett.
1950. A Panoptikum megszűnt. 1961-1968 között Planetáriumként működött, elbontották.
- 1949-1951 Dózsa György út- Budapest Törvényhatósági Bizottsága 1949 decemberében, Sztálin közelgő születésnapja alkalmából határozta el, hogy „Sztálin generalisszimuszról művészi kivitelben és méretben méltó emlékművet készíttet és állíttat fel fővárosunk erre legméltóbb és legalkalmasabb helyén, a határozati javaslat elfogadásától számított egy éven belül” – valójában ez persze nem ment ilyen gyorsan. 1951 tavaszán eldöntötték, hogy a leendő emlékművet a mai Városligeti fasorral szemben, a Dózsa György út járdaszegélyétől 75 m-re állítják fel, és dísztribünnel egészítik ki. A szobrászok több fordulós pályázatát Mikus Sándor nyerte; a 8 m magas, 65 mázsás bronzszoborba beolvasztották Tisza István, Andrásy Gyula, Darányi Ignác 1945-ben betiltott szobrait is. Csengery Antal szobrát áthelyezték az Almássy térre. A Hősök tere és az Ajtósi Dürer sor között 360 m hosszan 85 m-re szélesítették a Dózsa György utat. Ehhez el kellett bontani a villamos végállomását, a Regnum Marianum templomot és a Városligeti Színházat.
- 1949-1951 A tribün 19,99 m hosszú, 4,80 m széles és 1,75 m magas lett, a posztamens keresztmetszete 3,20 × 3,48 m; magassága közel 10 méter. Az emlékművet 1951. december 21-én, a Sztálin születésnapja előtti szombaton, 80 ezer ember előtt avatták fel – a zsarnokságnak ezt a jelképét a felkelők 1956. október 23-án, közel százezer ember jelenlétében döntötték le. Sztálin csizmáját a talpazzal csak 1965-ben (?) bontották el. A díszpályát 1975-ben vörös márvánnyal újraburkolták.
- 1967 a Főkert fennállásának 100. évfordulójára épült meg a Kis Botanikus Kert; a Vakok Kertjét Csorba Vera tervezte.
- 1972 Budapesti Nemzetközi Vásárt áttelepítették a HUNGEXPO mai területére, az egyik megmaradt épület a Főkert új székháza lett.
- 1974–1978 a magyar történelem legnagyobb parképítő programja kb. 100 000 cserjét ültettek és pótolták a hiányzó fákat. Ekkor építették a Nemzetközi Vásár elköltözése után elbontott épületek anyagából a Királydombot (István, a király: bemutató 1983.08.18.).
A vízi növényzetet is megpróbálták bemutatni a Városligeti-tónak a Városliget körút és a Paál László sétány felőli oldalán. Az algásodás miatt a tónak ezt a részét is lebetonozták. A Felvonulási teret többször is átalakították; rajta szobrokat, emlékműveket helyeztek el, illetve bontottak el. Végül magát a közterületet is átnevezték.
2013. Liget Budapest ötletpályázat
- 2014. Liget Budapest nemzetközi építészeti pályázat**

4. MELLÉKLET: BUDAPEST ADOTTSÁGAI ÉS LEHETSÉGES FEJLESZTÉSE

forrás: Budapest 2073
(Nagy Béla, 2005. kézirat)

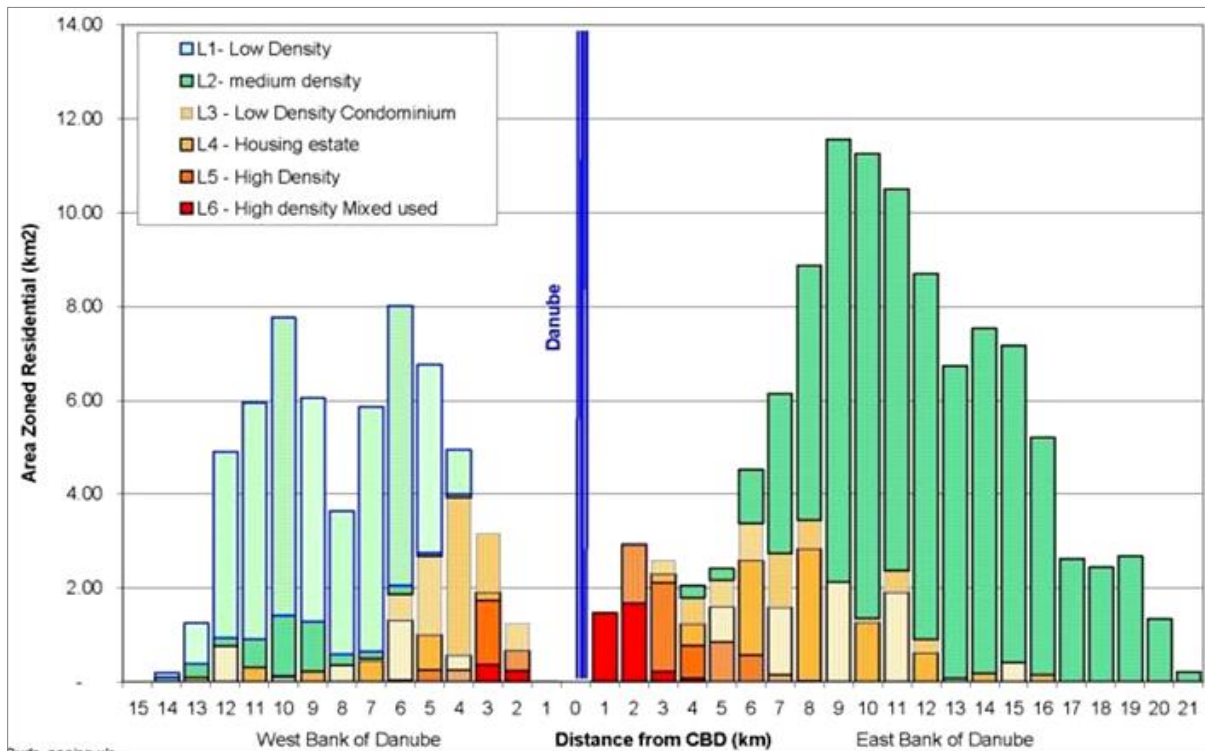
forrás: *The Spatial Development of Budapest*
(Alain Bertaud, 1999.)

Budapest településszerkezete sajátosan alakult a történelem során. A belső mag egy tervezett város megépítésével alakult ki 1873-1919 között. A városmagot övező ipari-, üzemi gyűrű mára jelentősen átalakult, a munkahelyek a szocialista nagyipar összeomlását követően csak alacsony intenzitással működtek, „rozsdáövezetet” alkotva a városmagot övező lakóterületek és a kertvárosi és lakótelep-gyűrű közé szorítva. Ebben a köztes zónában nagyon alacsony a lakások jelenléte, amolyan beékelődő zóna, melynek ugyanakkor hatalmas a területi kiterjedése.

A nemzetközi irodalmi adatok alapján a 100-150 fő/hektár bruttó sűrűség már alkalmas arra, hogy egy terület önfenntarthatóan megszervezhető legyen. A sokkal magasabb intenzitások alkalmazása csak akkor racionális, ha rendelkezésre állnak az olyan hatékony közlekedési és szállítási infrastruktúra elemek, melyek lehetővé teszik a sűrűbb városrészek megfelelő szervezhetőségét. Az intenzitás növelésének határt szab a piac is: bizonyos sűrűség felett nemcsak a működtetési költségek nőnek meg, de a sűrűség újabb problémák forrása.

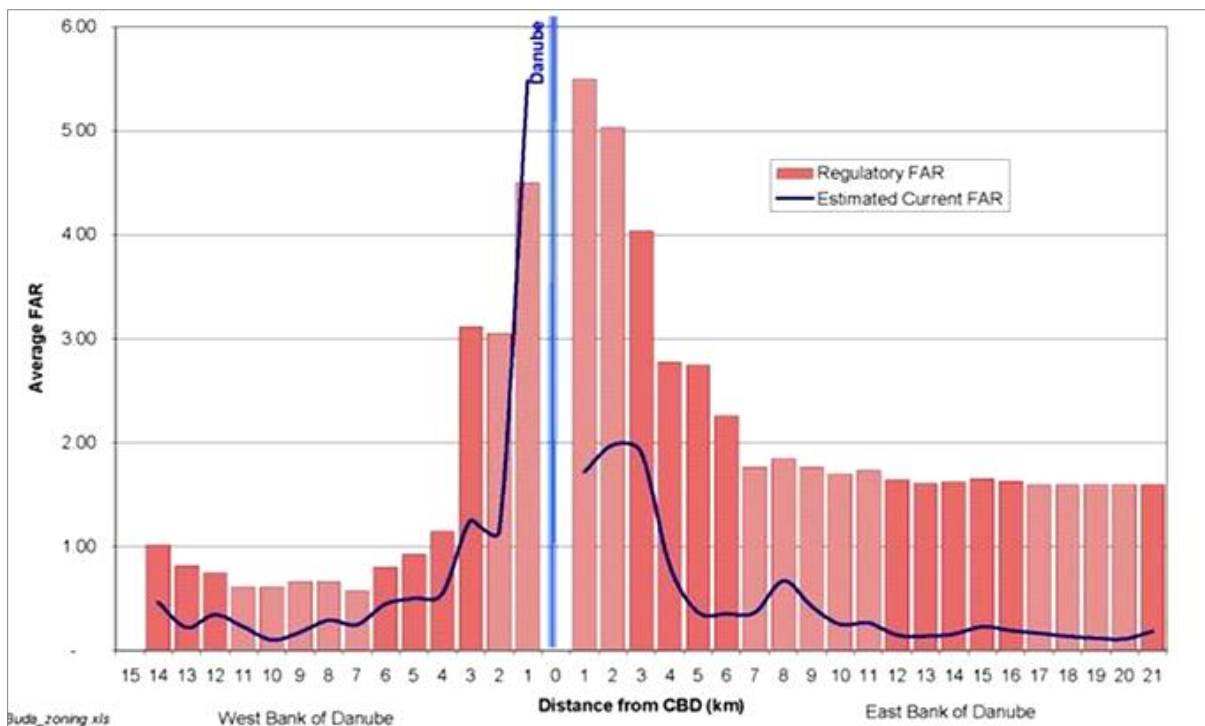
Alain Bertaud: *„The Spatial Development of Budapest”* (1999) című tanulmányában rávilágít a területhasználat anomáliáira is, többek között a városmag és a kertvárosi területek szerkezeti hatásaira. Az is megállapítható, hogy számottevő tartalék épült be a szabályozásokba, ami nehezíti a településfejlesztési folyamatok irányítását.

Budapest szerkezeti sajátosságait, sajátos struktúrájának jellemzőit szemléltetik az alábbi ábrák:

A területhasználás intenzitása és a városközpont térbeli viszonya

forrás: Alain Bertaud: The Spatial Development of Budapest

A fővárosi szabályzásban megengedett és a becsült tényleges szintterületi mutatói a lakóterületeken.

forrás: Alain Bertaud: The Spatial Development of Budapest

Budapest városszerkezetét elemezve lényegében három, illetve egy további negyedik, alapvetően eltérő típusú terület határolható le:

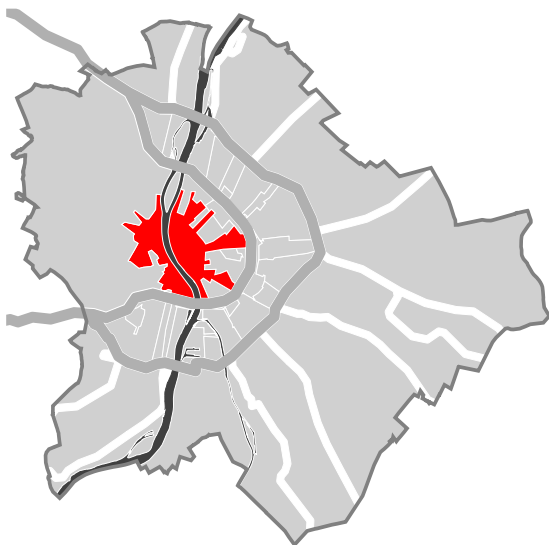
- **az „eklektikus város”** (a XIX. századi millenniumi városmag)

a történeti városmag, amely lényegében a Nagykörút és a Hungária körút vonala között határolható le, természetesen a millenniumi nagyvároshoz szervesen hozzátartozó területekkel
- **az „új város”** (a XXI. századi városgyűrű)

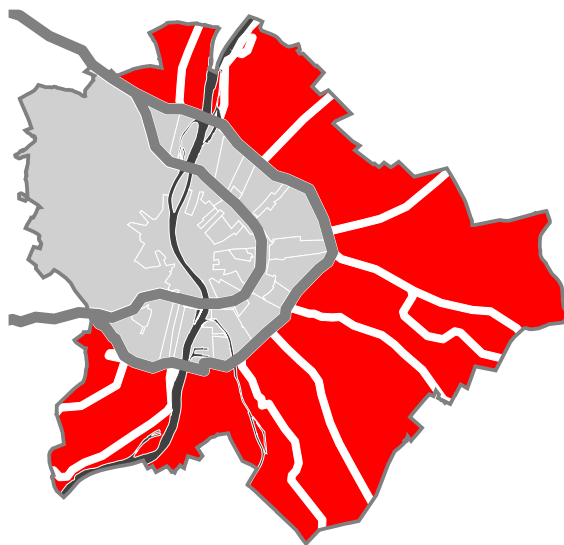
az új város, az eklektikus várost övező, többé-kevésbé a Hungária körút és a tervezett Körvasúti körút külső oldala mentén lehatárolható terület; a „rozsdáövezet” jelentős része itt fekszik
- **a „külső gyűrű”** (kertvárosi és lakótelepi gyűrű)

a „külső gyűrű”, vagyis a „kertvárosi és lakótelepi gyűrű” az „új város” körül szerveződő alacsony intenzitású térség, amit a lakótelepek foltjai tagolnak, a tervezett Körvasúti körút külső hatásterületén kívül határolható le
- **az agglomerációs települések térsége** (a fővárossal együttélő települések)

azokból a „külső gyűrű” vonalán kívüli településekből áll, amelyek kapcsolatban állnak vagy célszerű lenne, ha kapcsolatban állnának a külső gyűrű kerületeivel, városökológiai egységeivel.

Az „eklektikus város”

a „külső gyűrű”, a kertvárosi- és lakótelepi gyűrű

Nagyságrendileg az alábbi adatok számíthatók a fenti 4 területre az 1990. évi népszámlálás városrendezési körzet bontású adatainak felhasználásával:

		EKLEKTIKUS VÁROS	ÚJ VÁROS	KÜLSŐ GYŰRŰ	ÖSSZES
terület	km ²	20	127	378	
lakónépesség	fő	354 000	628 000	714 000	1 696 000
lakás	lakás	212 000	333 000	318 000	863 000
munkahely	mh	263 000	330 500	262 500	856 000

A számok talán még szemléletesebbé tehetőek, a kerekített arányokat kiemelve:

		EKLEKTIKUS VÁROS	ÚJ VÁROS	KÜLSŐ GYŰRŰ	
terület	km ²	1	6	19	100%
		4%	24%	72%	
lakónéesség	fő	1	2	2	100%
		21%	37%	42%	
lakás	lakás	1	2	2	100%
		25%	39%	37%	
munkahely	mh	1	1	1	100%
		31%	39%	31%	

Az adatok alapján megállapítható, hogy:

- területileg az „eklektikus város” a legkisebb, a többihez mérve, azoknak csak töredéke (1:6:19)
- a lakónéesség számarányát tekintve a területi arányok különbsége lényegesen kisebb (1:2:2)
- a lakásszám aránya lényegében megfelel a lakónéesség számarányának (1:2:2)
- a munkahelyek aránya közel azonosnak tekinthető a három térségben (1:1:1)

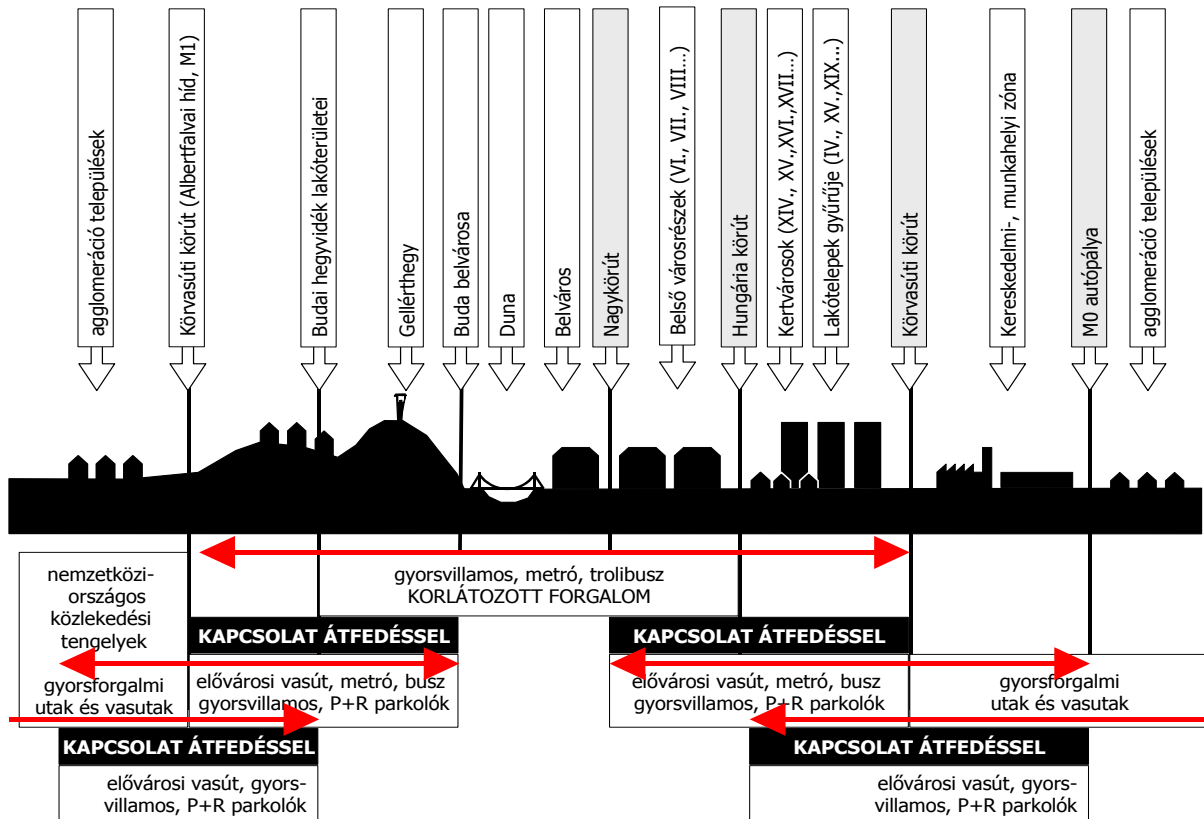
A fentiekből szemléletessé válik a sűrűség jelentős eltérése, ami rámutat arra, hogy a területek nem kezelhetők egységes, homogén szerkezetként, azok eltérő eszközökkel és szemlélettel fejleszthetőek.

Az „eklektikus város” területe alig 4%, de a lakónéesség aránya 21%, míg a munkahelyek aránya 31%. Ugyanez visszafelé is igaz, ezért a külső gyűrű alacsony intenzitása sajátos kezelést igényel.

Összegezve az alábbi főbb megállapítások vonhatók le:

1. Az „EKLEKTIKUS VÁROS” vagy „MILLENNIUMI VÁROSMAG” összetettsége értéként kezelendő. A terület fejlesztési irányait ennek alárendelten kell meghatározni. A terület munkahelyi dominanciájának mérséklése csak a védendő magon kívül, de ahhoz csatlakozó területeken javasolható, ahol a magas színvonalú és hatékony közösségi közlekedési eszközök gyors elérést biztosítanak a belső mag lakóterületeivel (a város területének 4 %-án él a népesség 25%-a).
2. A „KÜLSŐ GYŰRŰ”, vagyis a kertvárosi és lakótelepi gyűrű fejlesztési lehetőségei kettősek. Ki kell alakítani a közpénzekből működtetett közszolgáltatások *racionalisan fenntartható* térbeli rendszerét, lehetőleg gyalogos vagy kerékpáros közlekedésre alapozva. Amennyiben a történeti-, természeti- hatékonysági szempontok koncentrációt igényelnek, akkor azok megfelelő közösségi közlekedési kapcsolatát is biztosítani célszerű az igényekkel összhangban. E rendszer célja a személygépkocsival történő mozgások lecsökkentése, illetve közösségi eszközre terelése. A közellátás központjait célszerű a gyors és hatékony közösségi közlekedési rendszerek vonalaira szervezni a „Hegyvidéki területeken” is, de a terepadottságok miatt más módszerekkel.

3. Az „ÚJ VÁROS” szerepe egyrészt az „Eklektikus város” tehermentesítése, célpont-jellegének átrendezése, másrészt a „Külső gyűrű” felől a városmag felé irányuló mozgások, harmadrészt a városon kívülről érkező mindennapos mozgások csökkentése, megállítása az itt kialakítható magas színvonalú munkahelyi, szolgáltató funkciók koncentrállásával, de legalább az egyéni közlekedési eszközzel (személygépkocsival) érkezők közösségi közlekedési eszközre terelése.

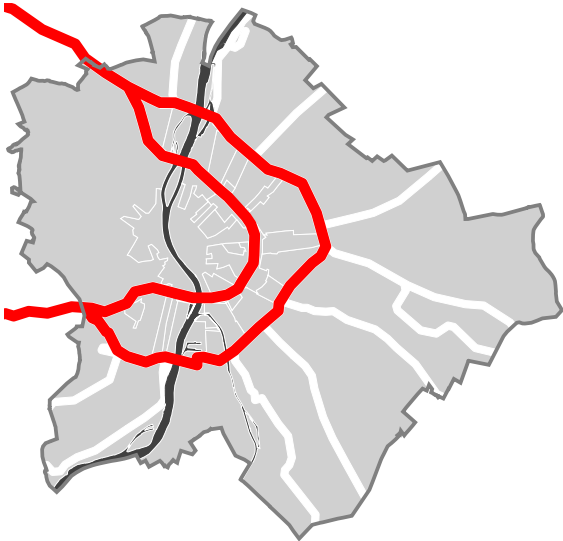
Budapest semaitkus „hosszmetszete” az eltérő típusú közlekedési rendszerek átlapolásaival

Az „Új város” „átlapolás” az „eklektikus város” és a kertvárosi- és lakótelepi gyűrű között; ahol kapcsolódnak a belső intenzív közösségi közlekedési rendszer (metró, villamos stb.) és az agglomerációs, illetve a térségi hálózatok elemei (vasút, elővárosi vasút, autópálya stb.). Az „Új város” az „eklektikus város” és a kertvárosi- és lakótelepi gyűrű közötti „átlapolás”, melynek központjai jelentős fejlesztési potenciállal rendelkezhet, ugyanakkor csak megfelelő stratégiai döntések alapján szabad a fejlesztéseket szabályozni a hatékonyság szem előtt tartásával.

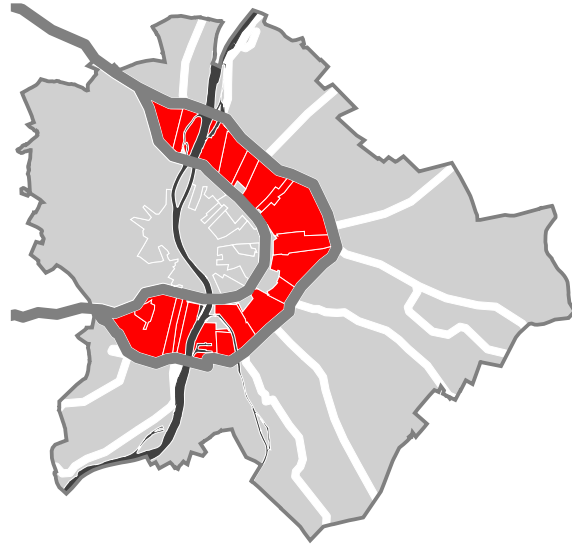
A belső és a külső városrészek „összeszövésében” meghatározó szerepet kell biztosítani a magas intenzitású mellékközpontokat tagoló zöldfelületeknek, izoláló zöldterületeknek (akár bontások árán is) és az új utcai fasoroknak, a közterületi zöldfelületek, „zöld útvonalak” hálózatának

A sűrűn beépített területeken az utcai fasoroknak és az udvarok apró kertjeinek rendszere jelentősen javíthatja a városrészek arculatát, hangulatát és integrált zöldfelületi hálót hoz létre..

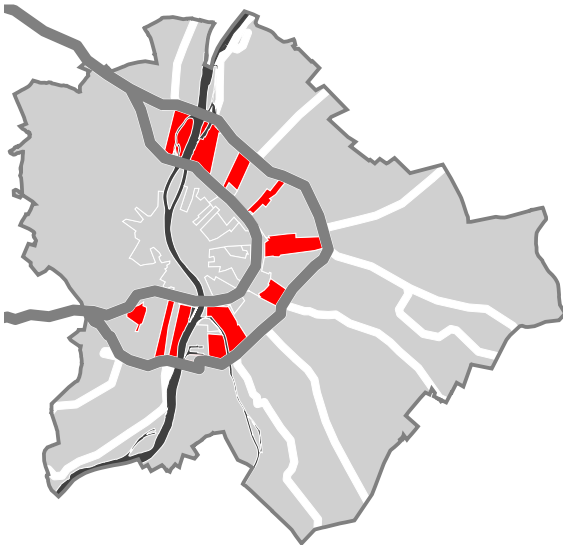
4. Az „INTEGRÁCIÓ” a várostérség településeivel a budapesti agglomeráció és a Budapesthez mindennapi életük során szorosan kapcsolódó települések összekapcsolására utaló fogalom. A „várostérség” – mint együttműködő települési egység – szűken és tágan is értelmezhető, de itt a szervezeti-, működtetési-, és funkcionális együttműködésre alkalmas kapcsolatokat kell érteni. A települések együttműködése, működésük integrációja jelentős megtakarításokat és számottevő munkahelyteremtő erőt jelenthet. A szakirodalom alapján („West-law”) csökkenthető a műszaki- és szociális infrastruktúra költsége és növelhető a munkahelyek aránya.

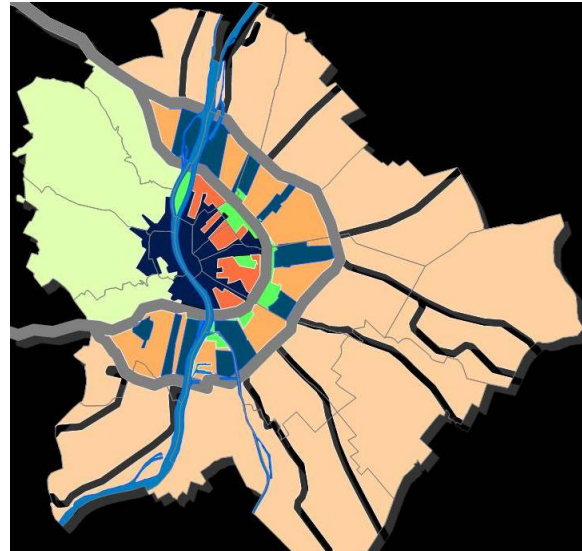
Az „eklektikus város” és a „külső gyűrű” közötti területet a Hungária körút és a Körvasúti körút útpár szervezhet

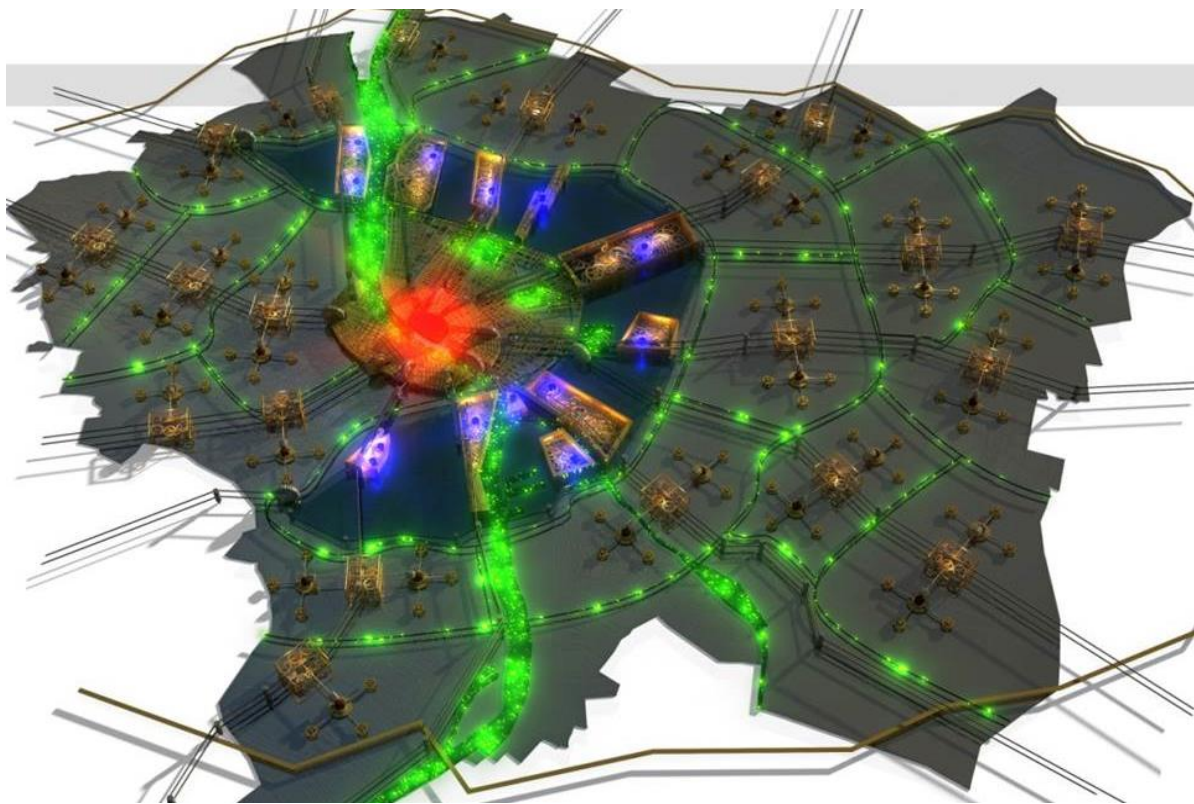
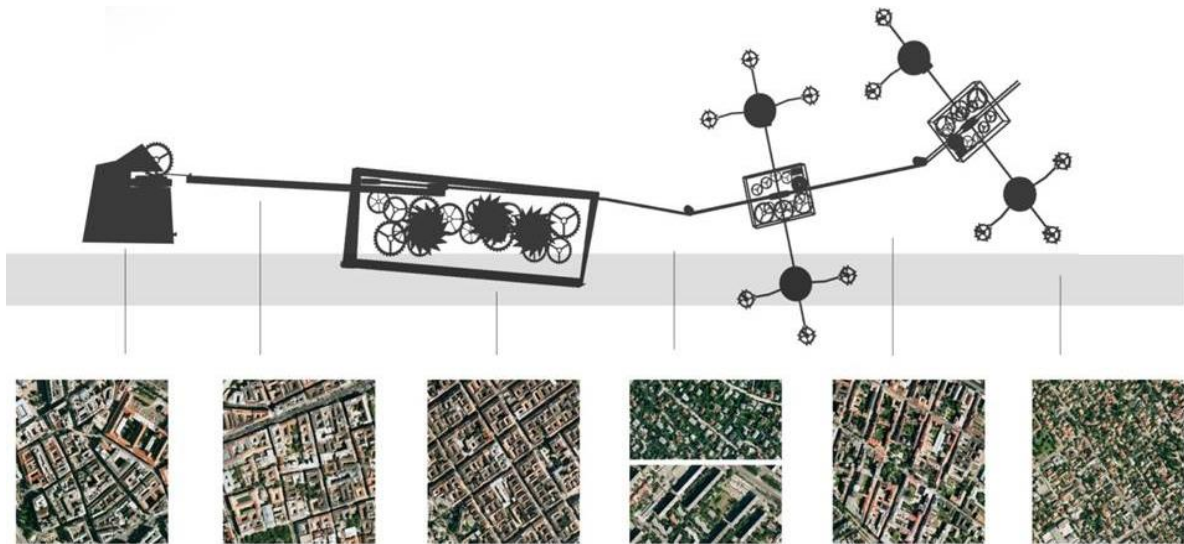
Az „Új város” „átlapolás” az „eklektikus város” és a kertvárosi- és lakótelepi gyűrű között

Az „Új város” az „eklektikus város” és a kertvárosi- és lakótelepi gyűrű közötti „átlapolás” központjai

Budapest városszerkezetének fejlesztése az agglomerációs térség integrálásával válhat teljessé

Budapest egy lehetséges távlati struktúra-modellje (forrás: Mű-Hely Zrt. / látványterv: Éltető Zsófia)

KULCSSZAVAK: TRADÍCIÓ, MEGÚJULÁS, ÖNELLÁTÁS, INTEGRÁCIÓ

Összefoglalva az alábbi fejlesztési kulcsszavak értelmezése javasolható:

„Eklektikus város”	TRADÍCIÓ	REvitalizáció, REhabilitáció, REstauráció
„XXI. századi város”	MEGÚJULÁS	INnováció, INTuáció, INTenzitás és hatékonyság
„Külső gyűrű”	ÖNELLÁTÁS	fenntarthatóság és reziliencia
„Várostérség”	INTEGRÁCIÓ	együttműködés és méretgazdaságosság.

TARTALOM

1. MELLÉKLET: A VÁROSFELJŐDÉS FŐBB TRENDJEI	1
2. MELLÉKLET: KORSZAKOK ÉS TRENDK.....	7
A JELLEGZETESEBB BUDAPESTI VÁROSFELJŐDÉSI SZAKASZOK AZ ALÁBBIK:	16
3. MELLÉKLET: A VÁROSLIGET RÖVID TÖRTÉNETE	21
4. MELLÉKLET: BUDAPEST ADOTTSÁGAI ÉS LEHETSÉGES FEJLESZTÉSE	27
TARTALOM	34